

OSMANLI-FRANSIZ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE OSMANLI TOPRAKLARINDA AÇILAN FRANSIZ KÜLTÜR KURUMLARI VE BUNLARIN MEŞRUIYET KAZANMASI (19. yüzyıl - 20. yüzyıl başları)

Yrd. Doç. Dr. Şerife YORULMAZ*

A. GİRİŞ

Osmanlı-Fransız siyasi ilişkilerinin, iki ülkenin birbirine uzak olması ve din ayrılığının yarattığı olumsuzlukların etkisiyle ancak 16. yüzyılın ilk yarısında 1525'de, Avrupa'daki güçler dengesinin bir sonucu olarak birdenbire oluştuğu söylenebilir. Bu tarihten önce Osmanlılarla Fransızların ilk karşılaşması ise, Bizans'ın yardım istemesi üzerine, Savoys kontu Amedoi'nın 1368'de düzenlediği haçlı seferi sonucunda silahlı çatışma şeklinde gerçekleşmiştir.¹ Daha sonraları Osmanlı-Fransız güçleri Niğbolu savaşında tekrar karşılaşmışlardır. Çünkü 14.yüzyılda Balkanlara yerleşen Türklere karşı Macar Kralının yardım isteği üzerine Fransa Kralı VI.Charles 6000 kişilik bir kuvvet göndermişti².

Osmanlı-Fransız ilişkileri yaklaşık 200 yıl çok önemli problemlerle karşılaşmadan iyi bir düzeyde sürmüş ve Fransızlar bu Os-

* Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1. D.M.Nicol. *Bizans'ın Son Yüzyılları* (1261-1453), Çev. Bilge Umar, İstanbul, 1999, s.284-288; George Ostrogorsky, *Bizans Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.495.

2. Bkz. A.S.Atiya, *Niğbolu Haçlı Seferi*, Çev. E. Uras, Ankara, 1958; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri(1789-1802)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.1-2.

manlı dostluğundan siyasi ve ekonomik olarak çok büyük yarar elde etmişlerdir. Ticarete Fransa en önemli paya sahip olup diğer devletler, Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret yapabilmek için Fransız bayrağı altına sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Fransa'nın Doğu siyaseti, Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri sürdürerek Doğu siyaset ve ticaretinde Fransa'nın sahip olduğu birinci sırayı korumak, ticaret alanının daralmasını önlemeye çalışmak şeklinde özetlenebilir.

1536'da Fransızlara tanınan kapitülasyonlar, ilk defa ve karşılıklı olmak üzere iki taraflı bir anlaşmaya dayalı olup ileride başka devletlere verilecek olanlara örnek oluşturması bakımından büyük önem taşımaktaydı. Bu anlaşmayla Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında bir tür devletler hukuku sürecine girilmiştir. Bundan önce Fransızlara Mısır'da Memluklar tarafından verilip 1517 ve 1528'de iki fermanla onaylanan kapitülasyon hakları Fransa ile bir müzakere konusu olmamıştı. Ayrıca Ragusa ve Cenova'ya 14.yüzyılda, Toskana ve Venedik'e 15.yüzyılda ve 1505'de Türkiye'deki Fransız tacirlere fermanlarla böyle haklar tanınmıştı. Bunlar bir tür iç hukuk uygulamaları olarak görülmektedir. Oysa 1536'daki kapitülasyon anlaşması ile ilk kez Hristiyan bir Kral, Padişah ile eşit bir taraf muamelesi görüyordu.³

1525'te başlayan Osmanlı-Fransız işbirliği, bir ittifak halini alarak 1559 yılına kadar sürmüş ve geleneksel Türk-Fransız dostluğu kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Fransa yüzyılın sonuna dek içte din savaşlarıyla uğraştığından ve dışarıdan da bir saldırıyla karşılaşmadığından iki ülke arasındaki ilişkiler daha çok ekonomik alana kaymıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu duraklama dönemine girmiş buna karşılık Fransa ise Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelmiştir.⁴

18.yüzyılda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığında (1718-1730), Osmanlı-Fransız ilişkileri iyi bir dü-

3. İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 9.

4. Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.1

zeydeydi. Bu dönemde gelen Fransız elçisi Marquis De bunnak'a verilen talimatta "*Katolik mezhebinin idamesi ve yayılmasına hizmet; Şarkta Fransız ticaretinin artmasına gayret*" politikası yer almaktaydı. I. Mahmut Dönemi(1730-1754)'nde, Türk-Fransız ilişkileri daha da gelişmiştir. Fransa, Doğu ticaretinde kendisine zarar vereceği düşüncesiyle Ruslar'ın Karadeniz ve Akdeniz'e inmesini önlemeye çalışmaktaydı. Bu nedenle, Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya arasındaki 1736-1739 savaşında etkin rol oynayarak Belgrat Antlaşması'nın imzalanmasına yardımcı olmuştur. Rusya ve Avusturya'nın saldırıları karşısında sarsılan Osmanlı Devleti'ne yakınlaşan Fransa'nın bu tutumuna karşılık olarak I. Mahmut, eski Kapitülasyon Antlaşmasındaki maddelerden daha geniş olmak üzere Fransızlara yeni bazı imtiyazlar tanımıştır (30 Mayıs 1740).

Osmanlı Devleti 18.yüzyılda zayıflamaya başlayınca Fransa, Osmanlı yönetiminin muhafaza ve takviyesine destek vermiş ve bunun karşılığında da kendi çıkarlarını güçlendirip genişletmiştir. 1740 Kapitülasyonu bunu göstermektedir.⁵

Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu içinde en imtiyazlı devlet olma durumunu kazanmıştır. Fransız İhtilali öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülke Fransa idi.

Kapitülasyonların 1.maddesi, Fransız elçilerin diğer Hristiyan devlet elçilerine göre kıdem, mevki, muafiyet, serbestiyet ve konsolosluk, tercümanlık ve elçiliklerde istihdam edilen diğer görevlilere ve bunların cizyeden muafiyetlerine ilişkindi. 50. ve 51. Maddeler de dini haklarla ilgiliydi⁶.

Fransız İhtilali sırasında Osmanlı Devleti, eski ve yeni rejim taraftarlarına karşı tarafsız bir tutum izlemiş ve 1795'den itibaren de ihtilal hükümetini resmen tanımıştır.

Osmanlı-Fransız İlişkileri, Fransız İhtilali'nin ilk döneminde gevşemiş olmakla birlikte Napolyon'a kadar çok önemli bir de-

5. Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri(XVIII.ve XIX. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.51-52

6. Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s.77.

ğişiklik geçirmemiştir. Fakat Fransız İhtilali süreci Napolyon Bonapart'ın nüfuzu altına girdikten sonra Fransa'nın Doğu politikası da önemli ölçüde değişmiştir.

Bu dönemde, Fransa dünyadaki gücünü Napolyon'un Osmanlı toprakları üzerine oluşturduğu projelerle de gerçekleştirmeye yönelmişti. Ona göre, Akdeniz'de Hint ticaret yolunun en önemli noktası Mısır'dı. Eğer Mısır Fransızlar tarafından alınırsa Hint ticaret yolu kesilmiş olur ve rakipleri olan İngilizlere büyük bir darbe vurulur ve onlar da mücadele halinde oldukları Fransa ile barışa mecbur olurlardı. Çünkü, İngiltere'yi yenmeksizin Fransa'nın istediği gibi bir barış olamazdı. Napolyon'un Doğu ile ilgili politik düşünce ve tasarıları bunlarla sınırlı olmayıp çok daha genişti. Mısır'da başarılı olduktan sonra, Filistin ve Suriye'ye hatta tüm Osmanlı İmparatorluğu'na hükmetmeyi bile düşünebilmekteydi. Napolyon'un Mısır'a asker çıkarmasından itibaren Osmanlı Devleti ile Fransa'nın arası açılmıştır. 18.yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bu değişikliğin nedeni, Napolyon'un hırs ve hayalleri ile Direktuar'ı idare edenlerin zaaf ve acizlikleriydi. Fransa'nın Doğu politikası Napolyon'un açtığı bu yeni çizgiden 19. ve 20.yüzyılda da bütünüyle ayrılamamıştır.⁷

Fransa'nın Ortadoğu'ya doğru yayılması konusundaki ilk olanak da, Mısır'daki Osmanlı Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Girit'ten sonra Suriye'nin de valiliğini istemesi fakat alamaması nedeniyle 1831'de Babiali'ye karşı ayaklanması ile olmuştur.

Sadık Katolik rolü, Fransa'nın Suriye ve dolayısıyla tüm Osmanlı politikasının devamlı ilkesi haline gelmişti ve bu durum Napolyon'un Akka'daki yenilgisi ve ardından Doğu Akdeniz'den çekilmesinden sonra da devam etti. Fransızlar, Hindistan yoluna potansiyel bir tehdit oluşturmak açısından Doğu Akdeniz'in önemini çok iyi biliyorlardı. Mehmed Ali Paşa'nın imparatorluk kurma tasarısını destekleyerek, bu bölge üzerindeki nüfuzlarını yeniden güçlendirdiler. İngiltere'nin kesinlikle karşı olacağı bir şey varsa o

7. Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s.60-62

da, Hindistan yolu nedeniyle Suriye ve Mısır'ın tek bir siyasi gücün egemenliği altında olmasıydı. Bu nedenledir ki, Mehmed Ali Paşa'yı kısıtlamaya dönük ve etkin bir politika izlemiştir.⁸

19. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında genişlemeye çalışan özellikle iki devlet ön plana çıkmaktaydı. Bunlardan biri Rusya diğeri de Fransa idi.

Fransa, sömürgelerini 18. yüzyılda İngiltere'ye kaptırdıktan sonra, gücü ölçüsünde kendisine uzak değil daha yakın bölgelere yönelme politikası izlemiş ve Kuzey Afrika ile Ortadoğu'yu yayılma alanı olarak seçmiştir. Fransa, bu konuda Ortadoğu'da ve özellikle Lübnan ve Suriye'deki Hristiyan kesimlerle daha önceye dayanan ilişkilerini de kullanıyordu.

Fransa 1830'da Cezayir'i ele geçirdikten sonra içeriye doğru ilerlemeye başlamıştı. 1861'de ise Suriye'de Hristiyanlar, Müslümanlar ve Dürziler arasında ortaya çıkan iç savaşı önlemek amacıyla Fransa, Beyrut'a asker çıkarmış ve Avrupalı güçler Osmanlı Devleti'ni Lübnan'ın dağlık kesiminde oturan Hristiyan çoğunluğa özerklik vermeye zorlamışlardı.

Görüldüğü gibi Osmanlı-Fransız ilişkileri dostluk havasından çok uzaklaşmıştı. I. Meşrutiyet dönemi hükümdarı II. Abdülhamit, Hatıratı'nda, siyasi bazı nedenlerle Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ne daha az sempatik görüldüğünü söylemektedir. Bunların başında Fransa'nın 1881'de Tunus'u işgal etmesi ve Mısır'da Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek yerine İngiltere yanlısı bir politika izlemesi gelmektedir. II. Abdülhamit, Osmanlı denge politikasında Fransızların bıraktığı boşluğu, Alman dostluğu ile doldurmaya çalıştığını⁹ fakat bundan da Fransa'nın, Yakındoğu'daki ekonomik ve

8. Y. Eyüp Özveren, "Beyrut", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.92-93.

9. Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, Dergah Yayınları, İstanbul 1984, s.137; "Almanlar..tabiatları itibarıyla Osmanlılara daha yakındırlar. Onlar da Osmanlılar gibi yavaş ve geç harekete geçen, fakat sadık ve namuslu insanlardır; çalışkan ve sebatkardırlar. Fransızlar da çalışkandır ama onlarda Almanların inatçılığı yoktur. Düzensiz politika yapmakla çok vakit kaybederler. Almanların sebatlarına mukabil Fransızlarda şevk vardır; fakat o da saman alevi gibidir..Velhasıl Fransızlar bize eskisine nazaran daha az sevimli gelmektedirler."

kültürel çıkarları açısından kuşku duyduğunu ifade eder. Ona göre, M.Constans, Fransız Cumhuriyeti'nin elçisi olarak geldiğinden beri, Fransa ile ilişkiler daha iyiye doğru gitmektedir. Constans Osmanlı ülkesinde, vatanına eski itibarını tekrar kazandırabilmek için "*temkinli ve sebatkar*" bir şekilde çalışmaktadır.¹⁰ Fakat daha sonra aynı elçinin Osmanlı-Fransız ilişkilerinde bir kriz dönemine imza attığı görülecektir.

B. FRANSA'NIN OSMANLI POLİTİKASININ TEMEL ARAÇLARI VE KÜLTÜR KURUMLARININ YAYGINLAŞMASI

1. Himaye

Avrupa devletleri özellikle Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü yitirmeye başlamasından sonra, O'nu siyasal etkisine almak ve böylece iç işlerine karışabilmek için Osmanlı topraklarındaki çeşitli topluluklar ve Hıristiyan olanlar üzerindeki himaye¹¹ haklarından da yararlanmışlardır.

Fransızlar, Doğu'da hangi toplumdansa olursa olsun Latin Katolikleri, bunların vakıflarını, okullarını, dispanserlerini, hastanelerini, öksüz yurtlarını, kiliselerini vb. himaye yetkisini kapitülasyonlardan aldıklarını öne sürmektedirler. Fakat onun da öncesinde, Halife Harun Reşid'in Kutsal Toprakların süzerenliğini Frankların İmparatoruna verdiğini ve böylece Charlemagne'ın, İmparatorluğunun geniş taşrasında Kutsal Topraklar için özel bir vergi alınmasını emrettiği belirtilir. Ayrıca Kudüs'te ilk Latin manastırını kuranın da o olduğu ve söz konusu manastırı, Saint-Anne'da, bakire Meryem'in doğduğu evde kurduğu vurgulanır.¹²

10. Sultan Abdülhamit, a.g.e., s. 143; "*Fransızlar, Almanlarla dost olmamızdan çekinmektedirler. İşin aslı tetkik edildiğinde, bütün bu mücadelelerin M.Constans ile M.Marschall von Bieberstein arasında cereyan eden bir düellodan ibaret olduğu anlaşılır. Birbirlerinin siyasi tesirini yok etmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar.*"

11. Koruma(Protectorat)

12. Archives des Departemantales de L'Aude(Carcassonne/Fransa), Fonds de Albert Sarraut, Serie 12 J 619; Mgr Charmetant, *Lettre Ouverte-a Nos Hommes d'Etat; Constantinople, Syrie et Palestine, Aux Bureaux des Oeuvres d'Orient*, Paris, Yay.tar.yok., s.4-5.

Doğu'da Fransız çıkarlarının ateşli bir savunucusu olup aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesi üzerine önemli raporlar hazırlayan Paul Deschanel, 29 Şubat 1888'de Parlamentoda yaptığı konuşmada Fransa'nın Doğu'daki Koruması ve bu konuda diğer devletlerin rekabeti üzerinde durmuş ve özetle şöyle demiştir; *"Büyük Avrupa devletleri birçok defa bizi Doğu'dan çıkarmayı denediler. Örneğin İspanya, Directoire yönetiminden Kutsal Topraklar'daki dinsel kurumların korumasını kendisine vermesini istemiştir. Avusturya da aynı şeyi değişik zamanlarda denemiştir. Şimdi sıra diğerlerinden hiç geri kalmadan Doğu'ya en son gelen İtalya'dadır. Fransa'nın 1870'de Prusya'ya yenilmesinden sonra Fransa'nın gücünü kaybetmesinden dolayı İtalya, Hıristiyanların Korumasını ele almak istemiştir. Onun için de girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Örneğin her yıl İtalyan Parlamentosu Akdeniz havzasında okul kurmak için ayrılan kredileri artırıyordu. İtalya Dışişleri Bakanı Mancini tarafından 1885'de Senatoya bir yasa tasarısı sunulmuştur. Bu tasarıda, belli bir süre için İtalyan politikası doğrultusunda girişimlerde bulunmak ve eğitim vermek üzere dış ülkelere giden misyonerlere birtakım haklar tanınıyor ve askerlik görevinden de muafiyet getiriliyordu. Protestan devletlerin İngiltere ve Almanya'nın politikasına gelince, Berlin Kabinesi yabancı ülkelerdeki Katolik misyonerlerin faaliyetlerinden yararlanmak istemiştir. Siyasi üstünlüklerini sağlamak için Köln Filistin Şirketi'nin yayınladığı bir manifestoda şöyle denmektedir; Fransız Cumhuriyeti Protectorat'ını bütün Katolik kuruluşlarda, hangi ulustan olursa olsun Fransız hukukuna bağlı Katolıklara ve kilise adamlarına uygulamaktadır. Fransızların bu ayrıcalığı Doğu'da onlara çok güçlü bir durum sağlıyor. Bu olayların hali böyle devam mı edecek? "Filistin Şirketi'nin kendi etkinliğinin uygulanmasından ne anladığını göreceksiniz. Nihayet hükümetin bir kararı Kutsal Toprakların misyonerleri olan Alman Fransiskanlerini askerlikten muaf tuttu. İngiltere ise hem Suriye'deki Fransız etkisiyle hem de Küçük Asya'daki Rus etkisiyle mücadele etmektedir. Okulla yapılan propaganda dışında ondan daha az etkili olmayan başka yollara da sahiptir. Eğer kendi yerimizi kaptırsak veya zayıflatırsak Fransız dili okullarda ve sonuç olarak ti-*

cari anlaşmalarda Almancanın, İngilizcenin ve İtalyancanın yanında savunmasız kalır. Fransızcanın üstünlüğü ile bizim ulaşmak istediğimiz yalnız prestijimiz değil aynı zamanda zenginliğimizdir. Okullardan mezun olan çok sayıda Suriyeli genç, Marsilya ve Lyon ticaret evlerimizle ve Ardéche ve Dauphiné ipek sanayii ile devamlı olarak ilişki halindedir.

Fransız İhtilali döneminde bütün İhtilal kadrosu, Konvansiyon, Kamu Selameti Komitesi ve Direktuvar yönetimi eveklerin boyunlarını vurduklarında, Fransız tarikat mensuplarını sürgüne gönderdiklerinde örneğin İstanbul'daki temsilcilere gönderdikleri bir emirde, Doğu'nun tarikat mensupları ve evekleri(piskoposları) ile aynı doğrultuda hareket etmelerini, dinsel törenlere katılmalarını, eski monarşinin temsilcilerinden kalma gelenekleri sürdürmelerini istiyordu.

İşte gerçek Fransız politikası...Bir milletin diplomasisi kendi hükümetinin biçimiyle değişmez. Hayır biri monarşi, diğeri Cumhuriyet için iki türlü dış politika yoktur. Kendi toprağımızdan ve tarihimizin derinliklerinden çıkan sadece bir politika vardır."¹³

Eserinde Fransız çıkarlarının savunmasını yapan Paul Imbert eserinde, Himaye'ye ilişkin olarak şöyle demektedir; "1535'den bu yana kesin bir anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızlara dinsel özgürlük ve Kutsal Yerlerin bekçiliği tanınmıştır. Askerlikle ilgili bir anlaşma ve birkaç kez yenilenmiş ekonomik kazançlarla pekiştirilmiş olan bu dinsel ayrıcalık kısa zamanda bize Yakındoğu'da yaşayan bütün Hıristiyanların koruyuculuğunu kazandırdı. 1740 Kapitülasyonu ise, bunu daha da genişletti. Bu anlaşma, "hangi mezhep ve ulustan olursa olsun, Fransızların dinini yayan başka bir deyimle Türkiye'ye yabancı niteliğiyle yerleşmiş bulunan Latin mezhebinden din adamlarını" bizim koruyuculuğumuz altına sokuyordu. Bugün de bu metin, protectorat'ımızın yasası olarak yürürlüktedir. Aslında o zamandan beri Osmanlı hükümeti benzer ve o genişlikte koruma hakkını başka

13. Mgr Charmetant, a.g.e., s.6-9.

*devletlere de vermişti. Karlofça Anlaşması, böyle bir hakkı, Kutsal Roma İmparatorluğu'na(Papalık) tanımıştır. Daha da ileri giderek bizim Kapitülasyon Anlaşmasında sadece Latin mezhebinden din adamlarından söz edildiği halde Avusturya ile yapılan anlaşmada da, mezhep ayrılığı olmaksızın genellikle Katolik din adamlarından söz edilmektedir. Aynı ayrıcalık Polonya'ya, İngiltere'ye, Venedik'e, Hollanda'ya da verilmiştir. Fakat Fransa'dan ayrı olarak bu devletler elde ettikleri hakları sürekli olarak kullanamadılar. Rusya da Kaynarca Anlaşması'na kendine, Ortodoksları genel anlamda koruma hakkını verir gibi görünen bir madde koydurttu. Türk İmparatorluğu'na göz diktiğini açığa vurmuştu. Yunan projesini hazırlıyordu. Ama bu istilacı hırs, Moskova'nın kendi iç işlerine karışmasını her zaman tepkiyle karşılamış bulunan Osmanlı hükümetini rahatsız etmekten başka bir şeye yaramamıştır. Fransa ise tersine, Osmanlıların onurunu incitmeden bir çok girişimlerde bulundu. Bundan ötürü, Padişah ile olan ilişkilerimizin zaman zaman bozulmasına rağmen haklarımızı tamamıyla kullanmaktan geri kalmadık. Fransa'da geleneğe çok düşman rejimler bile öteden beri gelen örneğe yumuşak başlılıkla uydular. Yalnız monarşi değil Convention ve Directoire rejimleri de yetkilerimizi kuvvetle savundular."*¹⁴

Bu açıklamalardan rejim değişikliklerinin, Fransa'nın Doğu'daki çıkar merkezli politikasını değiştirmedeği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti güçlü iken, Fransa Katolikler üzerindeki himayeyi baskı ve genişleme aracı olarak kullanamamıştır. Ancak bilindiği gibi Osmanlı Devleti zayıflamaya başladıktan sonra O'nun Ortadoğu'daki topraklarına yerleşmek isteyen Fransa, bu ayrıcalıklarından yararlanarak İmparatorluğun içişlerine karışmaya ve bunu bir yayılma aracı olarak kullanmaya başlamıştır.¹⁵

Ancak Fransa Doğu Akdeniz'deki siyasi ve ekonomik çıkarlarını devam ettirebilmek için Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmak gerektiğini de düşünüyordu. Özellikle 1838 Ticaret Anlaşması

14. Paul Imbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri-Türkiye'nin Meseleleri*, Çev. Adnan Cemgil, Havass Yay., İstanbul 1981, s.92-93.

15. Paul Imbert, a.g.e., s.98.

sonrasında artan Osmanlı-Fransız ticareti ve sömürge politikası göz önüne alınırsa Paris Anlaşması'nın imzalanması O'nu Doğu Akdeniz'de Rus tehlikesinden koruyordu.¹⁶

1856 Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla büyük Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Hıristiyanların haklarının güvenceye alınması amacıyla yapılacak "Islahat"ı bahane ederek, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde söz sahibi olma girişimlerinin resmen başlatmışlardı. Yabancı devletler bu anlaşmayı imzalayarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması düşüncesine saygılıymış gibi davranırken uyguladıkları politik oyunlarla da Osmanlı topraklarında amaçlarını gerçekleştirmeye yönelmişlerdi.¹⁷

Fransa, Tunus'u işgal edince Yakındoğu'daki İtalyan-Fransız çatışması keskinleşmiştir. Ardından Almanya da sürece dahil olmuş ve bir Alman-Fransız rekabeti gündeme gelmiştir.

Özellikle Himaye(Protectorat) çevresindeki yarışma, büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rekabetlerinin ayrı bir görünüşünden başka bir şey değildir.¹⁸

20.yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransa'nın girişimleriyle ve Almanya'nın rekabetini değerlendirirken İmbert şöyle demektedir. "*Türkiye'ye yatırdığımız iki milyar tutarındaki sermayelerimiz, 1700 kilometrelik demiryollarımız, rıhtımlarımız, fenerlerimiz, 100.000 hastayı ve yoksulu barındıran 300 hastanemiz, her yerde Fransız dilini ve uygarlığını yayan 100.000 öğrencili 300 okulumuz ve Yakındoğu halkları arasında daima canlılığını sürdüren geleneksel politikamızla elbet Osmanlı İmparatorluğu'nda daha uzun zaman ön sırada bir yer tutarız...Ama buna sahip çıkmazsak pek yakında önceliğimizin en sağlam güvencelerini elimizden kaçıırız. İki yüzyıldan beri Yakındoğu limanlarındaki ticaret tekelimizden birşey kalmadı. İ-*

16. Enver Ziya Karal, a.g.e. s.19.

17. Enver Ziya Karal, a.g.e. c.5 , s.203.

18. Paul İmbert, a.g.e., s.101.

*tanbul'da bile on yıldan beri sürdürülen politika bizim için elverişli olmadı. Almanya sanayi işletmelerini, demiryollarını ya da kanalları kaptı. Sadece dinsel üstünlüğümüz yaşamaktadır. Bu da yitirilirse bu, nüfuzumuza indirilmiş ağır bir darbe olacaktır. Buna sırt çevirmekle su götürmez kazançlarımızı yitiririz. Çünkü bugün de protectorat sayesinde, bunun kendisine verdiği hakları kullanarak Fransa, Yakındoğu'da Katolikliğin nüfuzunu kendi tekelinde bulundurmaktadır."*¹⁹

Fransa 19.yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Ortadoğu'daki çıkarlarını kaybetme kaygısı içinde hareket etmekteydi ve Himaye, çıkarlarını sürdürebilmesi açısından son derece önemliydi.

2. Fransız Misyoner Faaliyetleri

Papalık, Osmanlı tebası olan Katoliklerin, bir milletbaşlarının olmamasından ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında I.François ile kurulan Osmanlı-Fransız dostluğundan yararlanarak Osmanlı topraklarında yoğun misyonerlik faaliyetlerine girişmişti. 14. Lui de (1643-1715) Osmanlı topraklarında yaşayan Katolik reayanın hamisi sıfatını takınarak elçileri ve Katolik papazları aracılığıyla onların sayısını artırma çabasına girmiştir. Katolik papazlar, Fransiskanlar (Franciscains) ve Fransız Cizvit (Jesuite)'leri olmak üzere başlıca iki gruptan oluşuyordu. Bu rahiplerin faaliyet gösterdiği yerlerin başlıcaları İstanbul, İzmir, Adalar, Halep, Kudüs, Mısır, Irak, Suriye ve Filistin idi. Söz konusu misyoner faaliyetleri, Fransa'nın Paris ve Tours gibi kentlerinden idare edilmekteydi. Cizvitlerin Osmanlı topraklarındaki merkezleri, İstanbul ve Suriye idi. Fransız Kralları'nın isteği üzerine Osmanlı Devleti, Cizvitlerin Galata'da oturmalarına izin vermişti. Cizvitler de bu himayeden yararlanarak ülkenin çeşitli bölgelerinde yoğun faaliyet gösteriyorlardı.

14. Lui, bu kadrodan yararlanmak istemiş ve bu amaçla Türkiye-Fransa arasındaki mevcut iyi ilişkileri kullanmıştır. Köp-

19. Paul Imbert, *a.g.e.*, s.99.

rülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1661-1676) elçisi Novantel aracılığıyla yenilettiği kapitülasyonlarla, bu rahiplerin Osmanlı ülkesindeki varlığını onaylattırmıştır. Kapitülasyonlarda, Katolik rahiplerin Osmanlı ülkesinde önceden olduğu gibi ayinlerine serbestçe devam edebilecekleri belirtiliyordu. Rahiplerin mevcut kurumları muhafaza edilecek, fakat yeni kurum meydana getirmelerine olanak tanınmayacaktı²⁰.

İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlı sınırları içinde kilise inşa etmek yasaktı. Hatta onarımı için bile Osmanlı Devleti'nden "*hüküm-ü şerif*" almak gerekiyordu. Fakat, 14. Lui'nin himayesiyle Katolik rahipler, Osmanlı ülkesinin her tarafına dağılarak faaliyet merkezlerini çoğaltmışlardı. Onlara göre Katolikliği kabul eden Hıristiyanlar padişahın çok Fransız Kralı'na tabi olacaklardı. Böylece Katolik propagandası yapan rahipler Fransa'ya güvenerek çalışmalarını hızlandırıyorlardı.

1740 Kapitülasyonunun 50. maddesine göre, Osmanlı ülkesindeki Frenk piskopos ve rahiplerinin hangi ulustan olurlarsa olsunlar Fransız Kralı'nın himayesi altında oldukları belirtilmekte ve daha önce Fransa'ya verilmiş olan imtiyazlar bunları da kapsayacak hale getirilmekteydi. 51. Maddeye göre ise, Kudüs'teki Kutsal Yerler Fransa Krallığı'nın idaresi altında olduğundan gerektiğinde bu yerlerin onarımı için Osmanlı Hükümeti engel çıkarmayacaktı.

Bu antlaşma ile Katolik rahiplerin olanakları daha da artmış ve söz konusu Katolik rahiplerin misyoner faaliyetleri daha çok Rum ve Ermeniler üzerinde yoğunlaşmıştır²¹.

Fransız İhtilali ile ve onun sonuçları doğrultusunda duraksayan Avrupalı misyonerlerin yayılışı 1830'lardan sonra tekrar hız kazanmıştır. Bütün misyonlar Papa'nın ve kutsal inançların propagandası doğrultusunda oluşmaktaydı. Fakat Katolik misyonlarının asıl yayılması Doğu'ya ve Afrika'ya gönderilen delege

20. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İzmir 1988, s. 74.

21. Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s.78.

sayılarının artması ile yüzyılın ikinci yarısından itibaren en yüksek noktaya ulaşmıştır. Doğu'da Hıristiyanlara tanınan serbestlik, Katolik ve Protestan evlerinin açılması ve Osmanlılara farklı güçlerin yaptığı baskıların etkisiyle misyonlar çok büyük bir atılım gerçekleştirilmişlerdir. 19.yüzyılın sonu misyonların Doğu'daki parlak dönemlerini vurgular ve bu da Batı'nın merkantilist ve kolonial yayılmacılığını yansıtır.

Eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız çıkarlarının savunmasını yapmış olan Paul Imbert'e göre, dinsel korumanın konusu genellikle, serbestçe ibadet edilmesinin sağlanması, Katolik tarikatlarının gümrük bağışıklıklarından yararlandırılması, okullarına ve hastanelerine tanınan serbestliğin sürdürülmesi olmaktadır. Keşişlerin oluşturduğu tarikatlar, korporasyon şeklinde Papalığa bağlıydı. Fakat Papa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda büyükelçisi olmadığından onlarla ilgili tüm işler Fransa'nın yetki alanına girmektedir. Bununla beraber belirli bir devlet tarafından kurulmuş ve yine onun tarafından paraca desteklenen ve bunun sonucunda ulusal bir niteliğe bürünen kurumlar, bu devletin temsilcisi tarafından korunabilirler. Ancak başlangıçta Hıristiyan kişilerce uluslararası dayanışma ile kurulup bu sıfatla yönetilmiş olan kurumlarla, 20.yüzyıl başlarında hala Roma'nın din propaganda merkezince yönetilen kurumlar 1878'den önce ve sonra olduğu gibi yalnızca Fransa'nın koruyuculuk alanı içinde kalmaktadır.²²

Fransız Dışişleri Bakanlığına gelen kişiler, bu alanda Fransız çıkarlarını bir gelenek halinde savunmuşlardır. Örneğin B.Fourens, "Fransa protectorat'ı sadece bizim manevi etkimizin gelişmesinin aracı değil, fakat Doğu'daki itibarımızın ve ticaretimizin de bir güvencesidir" demiştir. 1890'da B.Ribot "Hükümet Doğu'da hangi ulustan olursa olsun bütün Katolikler üzerindeki protectorat'ının zayıflamasına göz yummayacaktır" diyordu. 1899'da B.Delcassé ise "Protectorat'ın bütün yükümlülüklerini yerine getirmeye Berlin Konferansı'nda Avrupa'nın kesinlikle tanıdığı haklara sahip çıkmaya kararlı olduğunu" belirtmekteydi.²³

22. Paul Imbert, *a.g.e.*, s.94-95.

23. Paul Imbert, *a.g.e.*, s.96.

Bu demeçler, misyoner faaliyetleriyle organize edilen dinsel himayenin siyasi hedeflerini açıkça göstermektedir. Olayın bir de yukarıda belirtildiği gibi ekonomik hedefleri sözkonusuydu.

Doğuda Arapların yoğun olarak yaşadıkları kentlerde Avrupa ile yapılan ticaret Avrupalıların, elinde olup bu tekellerini sürdürmeye çalışıyorlardı. Avrupalıların yetkililer ve ticari alanlarla aracılığı yapan Hıristiyan ve Yahudilerle yakın ilişkileri vardı. Buna karşılık onlar da özellikle İmparatorluk yönetiminden elde ettikleri beratlarla bu toplulukların himayesini güvence altına alıyorlardı. 19.Yüzyılda yerel yargı denetimi dışında kalmış olan çok sayıda kişiyi büyük devletler kendilerine bağlayınca bu yöntem ciddi sorunlara neden olmuştur. Bu arada elçiler ve özellikle de Fransız elçileri yerli Hıristiyan topluluklar üzerinde de bir himaye hakları varmış gibi davranıyorlar ve bu toplulukları Roma'ya yaklaştırmaya ve örneğin Halep'te-Rum Ortodoks topluluğunun bir kısmı 1724'te Katolik Melki topluluğu olmuştur-yada Musul'da olduğu gibi-Nasturi ve Yakubi topluluklarından unsurlar Keldani ve Suriye Katolik topluluklarını kurmuşlardır-Katolik kilisesine geri döndürmeye çalışan misyonerlerin faaliyetlerini destekliyorlardı. Bu politika kent toplumlarının parçalanmasını hızlandırıyor ve uzun vadede İmparatorluğun çözülmesini hazırlıyordu.²⁴

Fransa'da Restorasyon dönemiyle beraber, yeni bir Kilise yapısı ve tarikat mensupları ile karşılaşmıştır. 1815'de Lazaristlere izin verilir. Aynı dönemde Roma Cizvitler Birliği'ni yeniden yapılandırır ve Fransızlardan bir çok üye alır. Misyonerleri sayesinde güçlenen Fransa, Doğu üzerinde etkisini artırır. Hatta Üçüncü Cumhuriyet'in din karşıtı politikaları dahi bu etkiyi azaltmaz ve bu dönemde bile Fransız hükümetinin maddi yardımları Fransa'nın Doğu'daki Katolik kurumlarının imdadına yetişir. Fransızların din adamlarını koruması 1898'de Papa 13. Leon tarafından da onaylanır. Bu koruma Fransızlara Yukarı Mısır'da, Fransızlaştırılmış olup İtalyanların etkisi altında bulunan ve aynı zamanda Avus-

24. André Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.74.

turya-Macaristan birliğinin himayesini de almış olan misyonlar hariç diğer bütün Katolik misyonlarını kontrol etme imkanını vermiştir.

Doğu'daki Katolik misyonlar, 1822'de kurulan "İnancın Yayılması Birliği" ve 1856'da kurulan ve İkinci Müdür'leri Charles Lavigerie tarafından yayılan "Doğu'da İnancın Yayılması Birliği Okulları(l'Oeuvre des écoles d'Orient)"nın desteğini alır.

19.yüzyılda çok sayıda edebi yapıtların²⁵ ortaya çıkması misyonerleri cesaretlendirir ve dindarların bağış yapmalarını sağlar. Daha sonra ortaya yeni dinadamlarının çıktığı ve Doğu'da çok önemli roller oynadığı görülür. Bunlar 1842'de, Notre-Dame-de-Sion'un rahipleri, 1845'de l'Assomption'un müritlerinden Augustinler ve Saint-Vincent-de-Paul'ün rahipleri, 1856'da Lyon'un Afrika misyonları rahipleri ve 19.yüzyılda ortaya çıkan çok sayıdaki kadın misyonerlerdir.

Doğu'da da örneğin Filistin ve Kudüs'te çok sayıdaki din adamı arasında bir de hiyerarşi sözkonusuydu. Bunlar; "Carmes ve Carmelit"ler, "Clarisse"ler ve "Bénédictin"lerdir. Fakat Doğu Hristiyanlarını doğrudan ilgilendiren misyonlar; öğretmen din kardeşleri, hastaneler, dispanserler, rahibeler, Latin düşüncesinin kiliseleri ve Doğulu seminer veren din öğretmenleriydi. Bunların hepsini saymak olanaksızdır. Kurumların önde gelenleri, bu tür ey-lemelerin çeşitliliğini ve gelişimi göstermesi bakımından önemlidir. Bunlardan bazıları sadece misyonerdir. Bazıları ise Afrika'da veya Doğu'da dinsel etkinlik üzerine uzmanlaşmışlardır. Bazıları da sadece eğitim ile uğraşmaktaydılar.²⁶

25. Bu çok zengin literatür içerisinde 1868'de yenilenen "*Les Missions catholiques*" dergisi ve "*Les Annales de la propagation de la foi*" sayılabilir.

26. Catherine Mayeur-Jaouen, "Les chrétiens d'Orient au XIX e siècle: un renouveau lourd de menaces", *Histoire du Christianisme*, sous la direction de Jean-Marie Mayeur, Charles et Luce Pietri, André Vauchez, Marc Venard, tome XI: *Libéralisme, Industrialisation, Expansion Européenne (1830-1914)*, Ouvrage publié avec le concours du Centre national du Livre, Desclée 1997, s.816.

Fransiskanlar(Franciscains)²⁷, Doğu'ya en erken yerleşenlerdi ve genelde İtalyanlardan oluşuyordu. Bunlar Mısır'da, Yukarı Mısır misyonlarını kontrol ediyorlardı ve Kutsal Topraklar'da önemli bir yere sahiptiler. Filistin'de en fazla din adamına sahip olsalar bile 19. Yüzyılda Roma'nın da cesaretlendirmesiyle artık Doğu'da Fransız din adamları etkin olmaya başlamıştır.

Hıristiyan okullarındaki din adamları Frères, ilköğretim ile uğraşıyorlardı. Çok sayıdaki ilköğretim okulları, müslümanları da içine alan geniş bir halk kitlesine ulaşmıştır. Bu, Fransızcanın Osmanlı İmparatorluğu içerisinde en fazla kullanılan Avrupa dili olmasını sağlamıştır. 1840'da İstanbul'da ilk Fransız okulu açılır. 1900'de 5 okulu yönetmektedirler. 19.yüzyılda Mısır'a ilk gelen misyonerler arasında yer alan Fransızlar, ilk okullarını 1847'de açmışlar daha sonra Mısırlıların seçkin tabakasını yetiştiren "Daher Koleji" dahil Kahire'de yine bir çok kolej açmışlardır. 1861 yılından itibaren Suriye'de, 1876'dan itibaren de Filistin de okullar açılmıştır.²⁸

Paul Imbert, Fransız çıkarları konusunda özellikle keşişleri kasetmekte özellikle İstanbul'daki şu kurumları belirtmektedir. Bunlar; sekiz okul, Ticaret Enstitüsü'nde "Frères"lerin öğretiminde 1.800 öğrenci, Saint-Benoit Koleji ve "Lazariste"lerin 450 öğrencisi, "Maristes Frères"lerin 300 öğrencisi, büyük ve küçük "Capucins" semineri (Papaz okulu), "Assomptionniste"lerin seminerleri-buralarda yerli ve seçkin kişiler ve Doğulu papazlar öğretim yapmaktadırlar-sonra Notre-Dame-de-Sion "Soeur"lerinin iki okulu ve 500 öğrencisi, "Soeur Oblates de l'Assomption"un 600'den fazla öğrencisi olan üç okulu, "Soeur Franciscainne"lerin 400 öğrencisi, "Filles de Charité"lerin yönettiği on iki kurum:(1500 öğrencili) okullar, öksüz yurtları, yetimler yararına çalışan işlikler, kreşler, hastaneler, dispanserler, yaşlılar için huzurevleri, deliler ve iyi olmayacak hastalar için bakımevleridir.²⁹

27. St.Françoise tarafından 1209'da Assise'de kurulmuştur.

28. Catherine Mayeur-Jaouen, a.g.e., s. 816-817.

29. Paul Imbert, a.g.e., s.113.

1896'da yapılan bir istatistiğe göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman okullarda ilk öğretimde 30.000 öğrenciye karşılık Müslüman olmayan okullarda 76.000 öğrenci vardı ve bunlardan 7.000'i Müslüman olmayan yabancı okullarda idi. Orta öğretimde ise Müslüman okullarda 5.000, Müslüman olmayan okullarda 11.000 ve bunların da 8.000'i Müslüman olmayan yabancı okullarda idi.³⁰

Cizvitler(Jésuites)³¹, 1873'de Halep'e, 1879'da da Mısır'a yerleşmişler ve onların denetiminde biri İskenderiye'de ve diğeri Kahire'de olmak üzere iki Kıpti-Katolik kolej açılmıştır. Üçüncü bir kolej de 1888'de Orta Mısır bölgesinde Minya'da açılmıştır. Sivas ve Adana vilayetlerinde 13.Leon'un Cizvitleri tarafından açılan "Petite Armenié" misyonu bulunuyordu. Onlar, 1895 olayları süresince bu ortamdan yararlanarak misyonlarını sürekli hale getirmişlerdir.

Lazaristler(Lazaristes)³², 19.yüzyıl başında İstanbul'da, İzmir'de ve 1856'da da İstanbul'un Bebek bölgesinde yerleşmişlerdi. Yayılma sürecinde 1832'de Lazariste'ler Suriye'de "Ayn Toura et Damas" adlı okulu kurmuşlardır. Bir laik Oryantalist olan Eugénie Boré tarafından kurulan Lazariste misyonunun temsilcileri daha sonra İran'nda göreve çağırılmışlardır.

Dominikenler(Dominicains)³³ de Mezopotamya'da idiler. Bir bölümü de Van Gölü çevresine ve Diyarbakır'a yerleşmişlerdi. 1840'da İtalyan Dominikenler misyon görevini üstlenmişler, 1856'da ise bu görev Fransız Dominikenlere geçmiştir.

Afrika misyonlarından "Les Fils du Sacré-Coeur de Vérone", 1867'de Mgr. Daniel Comboni tarafından Afrika'nın işgali amacıyla Sudan'da kurulmuş ve faaliyetlerini Doğuya doğru genişletmiş, aynı yıl Kahire'de yerleşerek orada da faaliyete başlamışlardır.³⁴

30. Catherine Mayeur-Jaouen, *a.g.e.*, s.816.

31. 1540'da kurulmuştur.

32. 1625'de kurulmuştur.

33. 1206'da kurulmuştur.

34. Catherine Mayeur-Jaouen, *a.g.e.*, s.819.

Lyon'da kurulmuş olan Afrika misyonlarının rahipleri, 1898'de de Kahire'de yerleşmeden önce Nil deltasındaki büyük şehirlerde bir çok okula yerleşmiş ve 1877-1884 arasında bir kolej açmışlar ve adını "*Saint-Louis de Tanta*" koymuşlardır.

Assomptionistler³⁵ İstanbul, Anadolu ve Filistin bölgesinde önemli bir rol oynuyorlardı.³⁶

Maristler (Maristes)³⁷de, 1890'lı yıllarda İstanbul, Suriye ve Mısır'a yerleşmişlerdir.

İtalyan Salesiyenler(Salésiens) ise 1841'de Don Bosco tarafından kurulmuş ve 1891'de Filistin'e, 1896 İskenderiye ve 1903'te de İstanbul'a yerleşmişlerdir. Bu misyon henüz yoğunluk kazanmamıştı³⁸. Fransız Salésien misyonu ise 1864'de kurulmuştur.

Fransız misyonlarının özgüllüğü Katolik kadınlar topluluğunun dinamizminde yatıyordu. Aralarında en etkin olanları "les Filles de la charité de Saint-Vincent-de Paul" rahibeleri olup 1840'dan itibaren İstanbul'a yerleşmişlerdi. Burada 60 yıl kadar sonra bir düzine ev, okul, kimsesizler yurdu ve hastane kurmuşlardır. Mısır'da 1844'ten itibaren İskenderiye Avrupa Hastanesi'nde çalışmaya başlamışlardır. Beyrut'a gelişleri 1847'de olup Lazaristlerin ve Cizvitlerin gelişini izler.

"Les Soeurs de la Charité"³⁹ rahibeleri, 1856'dan başlayarak İran'da, Lazaristelerin faaliyetlerini destekliyorlardı. Daha sonra 1886'da Filistin'de bir ev kurmuşlardır.

"Mère-de-Dieu" rahipleri 1880'de Kahire ve İskenderiye'ye gelmişler ve kolejler kurmuşlardır. Bir diğer kolej 1903'te açılan "Mères du Sacre-Coeur" dur. Fransiskanlar ise daha çok dispanserlerle uğraşıyorlardı.

35. Marie-Eugenie Milleret tarafından 1839'da kurulmuştur.

36. Catherine-Mayeur-Jaouen, a.g.e., s.819.

37. 1817'de kurulmuştur.

38. Catherine-Mayeur-Jaouen, a.g.e., s.819

39. Charité misyonu 1633'de kurulmuştur.

Tüm bu katolik rahipler topluluğu, faaliyetleriyle Doğu'yu sürekli dalgalarla etkileyerek 19.yüzyıl Avrupasını da canlandırmışlardır.

1843'de kurulan "Les Soeurs de Notre-Dame-de-Sion" misyonu 1856'da çok ünlü bir pansiyona yurt açmıştır. Bir diğeri de 1880'de Kahire'de açılmıştır.

"Le Bon Pasteur d'Angers" misyonu Kahire'de 1845'den itibaren yerleşmiştir. 1872'de kurulan "Les Filles de Marie auxiliairice(Salésiennes)" misyonu İskenderiye'de ancak 1914'de faaliyete geçer. 1876'da kurulmuş olan "Notre-Dame-des-Apôtres" rahibeler topluluğu 1881'den itibaren bütün Nil deltası üzerinde kız okulları kurmuşlardır. "Les comniennes" rahibeleri topluluğu, Kahire'ye 1888'de yerleşmişlerdir. "Les soeurs de Saint-Joseph-de-l'Apparition" misyoner rahibeleri özellikle Beyrut'da çalışmakta olup ve faaliyetleri 1874'de Filistin'e kadar yayılmıştır.

Fransız misyonerleri kız okulları yada hastaneler ve dispanserler kurarak halkı önemli ölçüde etkiliyorlardı. Buna rağmen bu misyonerlerin büyük bir çoğunluğu Fransız rahipler topluluğuna üye olsalar bile içlerinde Alman ve İtalyanlar da vardı.⁴⁰ Milliyetçilik misyonerleri etkilemekteydi.

Dinsel tarikatların en İtalyanı olan Franciscain tarikatı, Yakındoğu'daki Latin cemaatlerinin çoğunu yönetiyordu. "Salesien'lerin ki ve "Soeurs d'Ivrée" gibi yeni tarikatlar, Doğu'da sadece İtalyan'nın korumasında kurulmuş ve Fransa'nın korumasına sırt çevirmişlerdi. Cordeliér'ler gibi Fransa'da gelişmiş olan bir tarikat 20.yüzyıl başlarında artık Türkiye'de temsil edilmemektedir. Bunların üyeleri "Péres Conventuels" adındaki tarikat içinde toplanmış olup tüm görevlileri İtalyandı ve kendilerini İtalyan propagandasına vermişlerdi. Bu durum Fransa'nın 1905'den itibaren bazı ödünler vermesini gerektirmiştir ve bu da İtalya ve Fransa'nın bu sıralardaki yakınlaşmasının sonucunda olmuştur.⁴¹

40. Catherine Mayeur-Jaouen, a.g.e, s.819-820.

41. Paul Imbert, a.g.e., s.102.

1. Bir Borçlanmanın Siyasi Sonuçları

Fransız Dışişleri Bakanı Delcassé'nin dinsel ve kültürel yayılmaya ilgisi devam etmekle birlikte Almanya tarafından Bağdat Demiryolu projesi netleştikçe dikkati ekonomik alana yönelmiştir. 1898'de Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliğine Ernest Constans tayin edilir. Constans, meslekten diplomat olmamakla birlikte Fransa'da becerikli ve tanınmış bir politikacıydı.⁴⁶ Bazı kaynaklar Constans'ın kişiliğine ilişkin ilginç bilgiler vermektedir. Bunlara göre Constans, Fransız Parlamentosu'nda ve basınında önemli bir desteğe sahipti. Özel olanakları ve kurnazlığı nedeniyle oldukça bağımsız bir Büyükelçi olmuştur. Mali açgözlülüğü de diplomasisini etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslahat programlarına kuşkuyla bakmış, Katolik kuruluşları savunurken özden çok görüntüye önem vermiştir. Gerçekte Fransız yatırımlarını güvenceye almaya çalışmaktaydı. Hem işadamı hem de Büyükelçiydi. Kişisel servet peşinde olduğu da belirtilmektedir. Daha önce Fransız cezaevlerinde çalışmış olan Léon Pissard'ı kendisiyle birlikte İstanbul'a getirmiş ve Pissard da, onun desteğiyle Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Genel Müdürü olduğu gibi Selanik-İstanbul Demiryolu Şirketi'nin de yönetim kurulunda yer almıştır. Constans, Bağdat Demiryolu Projesi'ne Fransız katılımı konusunda hevesliydi ve bu konuda Delcassé'yi de etkilemiştir.⁴⁷

İşte bu yıllarda Osmanlı-Fransız ilişkileri bir anlaşmazlıktan dolayı krize girer. Anlaşmazlığa temel olan konu bir borçlanmadır ve bu konunun dönemin devlet adamlarının hatıratları başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda farklı yorumlarla ele alındığı görülmektedir.

46. 1889'da Boulangist (Almanya'ya karşı savaşçı bir politika izleyen General Georges Ernest Jean Marie Boulanger'in taraftarları) harekete karşı mücadele eden Fransız Cumhuriyetçilere liderlik etmiş, ardından Cumhurbaşkanlığına oynayacak kadar güçlenmiştir. İstanbul'a gelirken hala ünlü bir parlamenter olup Senatoda sandalyesini koruyordu. Bkz.L.Bruce Fulton, *a.g.m.*, s.168.

47. Constans, Almanya'nın Bağdat hattını tek başına inşa edebileceğine inanmıştı ve belki de İngilizlerin düşündüğü gibi Bağdat Demiryolu girişimiyle ilgili spekülasyon bir çıkarı vardı. Çünkü Pissard, Bağdat Demiryolu Şirketi'nin yönetim kurulunda da yer almıştı. Bkz. L.Bruce Fulton, *a.g.m.*, s.169.

Osmanlı-Fransız ilişkilerini etkileyerek krize dönüştüren ve olumsuz sonuçlar doğuran olayın gelişimi şöyledir:

Abdülaziz döneminde Şirvani Mehmed Rüştü Paşa Sadaretinde bir grup Galata bankerinden 9 Kanunusani 1874 tarihli bir mukavele ile bir milyon İngiliz lirası avans alınmıştır. Bu avansa Le Crédit Général Ottoman'ın kurucularından Tubini 190.000 lira ile katılmıştı. Tubini verdiği parasını biriken faizleriyle birlikte istiyordu ve elinde mahkemeden alınmış bir de ilam bulunuyordu. Lorando kardeşlerin alacağı ise iki ikraz işleminden kaynaklanıyordu. Birincisi Hüseyin Avni Paşa'nın Sadaretinde 17 Mart 1875 tarihli bir mukavele ile Maliye Nezareti'nin kefaletiyle Nafia Nezaretine verilen otuz bin liraydı. Bu para Haydarpaşa demiryolu inşaatına tahsis edilmişti. İkincisi, Esad Paşa'nın Sadareti sırasında 15 Haziran 1875'de Maliye Nezareti'ne verilen 55.000 liraydı.⁴⁸

Etienne ve Jan Lorando'nun alacakları olan 85.000 lira 25 yılda faiziyle 1.792.524 Osmanlı lirasına (41.227.552 frank) kadar yükselmişti. 1895'de Fransız yönetimi bu konuya önem vermeye başlamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Hanotaux, bu paranın ödenmesi için girişimde bulunması doğrultusunda İstanbul'daki Büyükelçi Kambon'a direktif verir. Fransız Elçiliği girişimlerinden sonuç alamaz. Lorando ailesinin mal varlığı Osmanlı Bankası'na bağlı olup banka alacak için sıkıştırılmaktadır. Osmanlı Bankası'nın icraya vermekle tehdit ettiği Lorando ailesi, Paris'e bir vekil göndermiş ve bu vekil ünlü avukat-Fransız Başvekili-Waldeck-Rousseau ile görüşür. 1897'de de Dışişleri Bakanı Delcassé nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Delcassé, Osmanlı Devleti'nin bir "hakk-ı ihkaktan" kaçındığını belirtir. Osmanlı Bankası ise Osmanlı mahkemelerinden aldığı bir ilamla 1900 yılı Temmuz ayında Lorando'nun emlakı hakkında icra işlemine girişeceğini bildirir.⁴⁹

İsmail Hami Danişmend'e göre, Sultan Abdülaziz döneminin sonlarına doğru Fransız tebasından Tubini ve Lorando adlı iki ki-

48. Süleyman Kâni İrtem, *Şark Meselesi-Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*. Haz.Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s.192-193.

49. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., s.194.

şiden borç alınan paranın önemli bir bölümü Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde kullanılmıştır. O zamandan 1901'e kadar ödenmeyen bu borç, faiziyle birlikte 750 bin Osmanlı altınına ulaşmış, bazı görüşmelerden sonra da 502 bine indirilmiştir. Bunun 340 bin altını Lorando'ya, 162 bin altını da Tubini'ye aitti. Maliye Nezareti, bu borcu ödemediği için alacaklılar Ticaret Mahkemesi'ne başvurarak birer ilam almışlardır. Bu işlerde Katib-i sani İzzet Holo Paşa ile Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa'nın yolsuzluklarından söz edilmektedir. Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşa'nın "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları"na göre, amcasının tahttan indirilmesinde kullanılmış bir paranın ödenmesi gereğinden söz etmeye kimse cesaret edemediği için Sultan Abdülhamit, sorunu ancak siyasi bir bunalıma dönüştükten sonra öğrenmiştir.⁵⁰

Kamil Paşa bu borçlanma konusunda Said Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. Ona göre Galata bankerleriyle diğer alacaklıların borç senetlerinin bir kısmına % 12 bir kısmına % 5 ve kalanına da %1.8 faiz verileceği maliyece taahhüd edildiğinden tümünün faizleri indirildikten sonra kalan borçlar çıkarılan istikraz tahvillerinden ödenmişti.

Ancak bu borçların ödenmesi sırasında alacaklılardan Lorando başlangıçta bu ödeme şeklini kabul etmişken, ortağı olan kardeşi tereddüt ettiğinden bunlarla aynı durumda olan Tubini ile Lorando'lara yapılacak olan ödeme ertelenmiş ancak her fırsatta kendilerini iknaya çalışılmıştı. Ancak ne Cevat Paşa ne de Said Paşa döneminde bu konuya gereken önem verilmemiş olmalı ki; daha sonra bu kişilerin şikayeti Fransa Sefareti'nin müdahalesine yol açmış, bu konu gittikçe Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir soruna dönüşmeye başlamıştır.⁵¹

Tahsin Paşa, konuyu hatıralarında "Midilli Hadisesi" başlığı altında Lorando adlı bir kişinin hazineden önemli bir miktarda ala-

50. İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt.4 (M.1703-1924), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s.343.

51. *II.Abdülhamid'in Sadrazamları: Kamil Paşa ve Said Paşa'nın Anıları-Polemikleri*, Yay. Haz. Gül Çağalı-Güven, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, s.283.

çağı olduğu, buna ait bir de mahkeme ilamı bulunduğu, maliyenin nedense bu parayı ödemediği, Fransız Büyükelçisi Constans'ın, Hariciye Nazırı ve Sadrazama bir çok kez başvurduğu halde bu paranın tahsil edilemediği şeklinde özetler. Ona göre, Lorando'nun verdiği borç Sultan Aziz'i hal' için kullanılmıştı ve söz konusu parayı geri almak için Fransız donanması Midilli'yi işgal etmiştir. Olayın gelişimi sırasında Constans, girişimlerinde giderek daha sert ve acı bir dil kullanmaya başlamıştır. Fransız tebasından birinin hukukunun tanıtılmamasının basında türlü yorumlara neden olduğunu ve durumun Fransız kamuoyunu kötü etkilediğini belirtir. Constans'ın Sultan Abdülhamit'le yaptığı bir görüşmeden sonra, Adliye Nazırı Abdurrahman ve İzzet ve Ragıp paşalardan oluşan bir komisyona konuyu inceleme görevi verilir. Komisyon da konuyla ilgili açık bir cevap veremez. Tahsin Paşa'ya göre bunun nedeni korkuya dayanıyordu. Çünkü ona göre, zamanında "Lorando'dan alınmış olan bu para Sultan Aziz'in hal'inde kullanılmıştı. Bunu ortaya atmak şöyle dursun, bahsini etmek bile tehlikeli bir şeydi. Hangi cesur nazır veya sadrazam çıkıp ta padişaha "bu parayı amcanızı hal'etmek için istikraz etmişler şeklinde bir açıklama yapabilirdi.?" Tahsin Paşa, devrin yetkililerinin kendi nefis ve mevkilerini korumak için Lorando işini sürüncemede bırakıp durduklarını iddia eder.⁵²

O sırada ayrıca Rıhtım Şirketi'yle de bir anlaşmazlık ortaya çıkmış ve Constans Fransız hükümetini, çıkarlarının zarara uğramakta olduğu iddiasıyla tahrik etmiştir. Fransız hükümeti de siyasi girişim politikasından siyasi baskı (tazyik-i siyasi) politikasına geçmeye karar verir.⁵³

Fransız Hükümeti, yalnız Lorando'nun varislerinin vekaletini yapıyormuş gibi bir durumda olmayı, uluslar arası kamuoyunda çirkin karşılanabileceği düşüncesiyle politik açıdan uygun bulmaz. Bu nedenle Fransa ile Osmanlı Devleti arasında ihtilafli olan ko-

52. *Sultan Abdülhamid -Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1990, s.100-101.

53. *Sultan Abdülhamid -Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, s.100-102.

nuların hepsini birden halledilmesi gereken bir sorun haline getirmeye karar vermiş görünmektedir.

Tubini'nin alacağı, İstanbul Rıhtımları, Fransız Kurumları, Bab-ı ali'ce tanınmayan Musul Keldani Patriği sorunları böylece Lorando konusuyla birleştirilmiştir.⁵⁴

Constans, Fransız Dışişleri Bakanı Delcasse'den aldığı emir üzerine hemen ertesi günü 26 Ağustos'da İstanbul'dan ayrılacağını Osmanlı hükümetine bildirmiştir. Constans'ın Paris'e çağırılması iki hükümet arasında siyasi ilişkilerin kesilmesi anlamına geliyordu.

Padişahın emriyle Orman ve Maadin Nazırı Selim Melhame Paşa ile Teşrifat Nazırı İbrahim Bey hareket edene kadar elçiyi ikna etmeye çalışmışlar, bu konulara hemen bir çözüm bulunacağını padişah adına belirterek hareketini birkaç gün ertelemesini istemişler ise de Elçi kabul etmemiştir.⁵⁵

Süleyman Kâni İrtem, sarayda bir çok kişinin Padişaha Elçinin siyasi ilişkileri kesmesini Fransa Hükümetinin onaylamayacağını ve direnilirse davanın kazanılacağını telkin ettiğini, sarayın bu tutumunun Fransız Elçiliğine yansımalarının olumsuz etki yaptığını belirtmektedir. Ayrıca Bab-ı ali bütün Osmanlı Elçiliklerine gönderdiği bir yazıda, Fransız Elçisinin hareketini eleştirerek Osmanlı Hükümetinin muamelesinde haklı ve dürüst olduğunu belirttikten sonra nezdinde görevlendirildikleri hükümetleri Osmanlı tarafına çekmeye çaba harcamalarını bildirmiştir.⁵⁶

Bu arada Lorando ve Tubini'nin vekilleri, Maliye Nazırı Reşad Paşa ile görüştürülmek için davet edilirler. 9 Eylül 1901'de Tubini ile Osmanlı Hükümeti arasında 162.000 Osmanlı lirası üzerinden anlaşma sağlanmıştır. Burada yetmiş bin dokuz yüz kırk altı lira elli

54. Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.*, s.195.

55. Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.*, s.208-209; Büyükelçi Constans İstanbul'dan ayrılınca Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi Münir Bey de o sırada İsviçre'de olduğundan Paris'e dönememiştir.

56. Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.*, s.210.

yedi kuruş -70946.57-alacağın aslı olarak belirtilmiştir. Diğer kısım faiz ve mahkeme masraflarıdır. Söz konusu 162.000 lira 1902 Mart ayından itibaren her ay 10.000 lira olmak üzere taksitler halinde ödenecekti. Konu 12 Eylül 1901'de özel bir mektupla Fransız Elçilik Müsteşarı Bapst'a bildirilmiş ve anlaşma Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından da kabul edilmiştir. Ancak Lorando'nun alacağıyla ilgili bir çözüm bulunamamakta ve konu uzadıkça uzamaktadır.

Bab-ı ali, Lorando hesabında sermaye ve faiz birleştirmek üzere belirlenen 253.000 lirayı esas kabul etmeyi uygun bulmamıştır. %6 hesap ettiği faizi %9'a çıkarmış ve bu şekilde 85.000 lira ile faizlere karşılık 183.000 lira vermeye razı oluyordu. Buna karşılık Fransa 253.300 liranın faiziyle ulaştığı 344.488 liradan ancak maliyece ödendiğini kabul ettiği 478 liranın indirimini uygun görüyordu. Tarafların istekleri arasında 160.000 liradan fazla fark bulunmaktaydı.

Bu konu uzadıkça Kani İrtem'in deyimiyile Fransa'da başka havalara esmeye başlamıştır. Fransız donanmasının Ege denizinde Osmanlı adalarından birini işgal ederek tahsil edeceği gümrük gelirini bu alacağa karşılık sayacağı yolunda haberler duyulmaktaydı. Abdülhamit bunu duyunca kaygılanmış ve Esvapçıbaşı İsmet Bey'i her sıkıştığında yaptığı gibi eski Sadrazam Sait Paşa'ya gönderir.⁵⁷ Said Paşa hatıralarında, 19 Teşrin-i evvel 318 (1901) tarihinde Padişahın, Küçeoğlu ile Tubini ve Lorando'nun dava ettikleri alacaklardan dolayı Fransız Elçiliği'nin bir takım münazaalar çıkardığını belirterek, istedikleri paranın çok olduğunu bunu indirmek üzere kendisini pazarlık için bir yere göndermek istediğini ve bu nedenle kendisiyle görüşme isteğinin iletildiğini söyler.⁵⁸ Sait Paşa, Padişahın isteği üzerine Tubini ve Lorando alacaklarıyla ilgili bütün evrakları inceler. Sait Paşa, incelemelerinden sonra hükümetçe bir taraftan alacakların kabul edildiğini, diğer taraftan ise ödemeye ilişkin görüşmelerin uzatıldığını görür ve bu

57. Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.*, s.212-216.

58. *Said Paşa'nın Hatıratı*, Cilt.2. Dersaadet, 1327, s.86.

işin karara bağlanarak bitirilmesinin zorunlu olduğunu, Fransızların bir adayı işgal etmelerine mahal verilmemesini padişaha belirtir.⁵⁹

Bu arada Osmanlı elçileri büyük devletlerden hiçbirini bu anlaşmazlıkla ilgili olarak Osmanlı tarafına çekememişti.⁶⁰

Said Paşa, ertesi günü bir mabeyncinin gelip bu iş için sarayda bir meclis daha toplanacağını davet edilirse gelip gelmeyeceğinin sorulduğunu "iradeye tabii" dediğini ancak davet olunmadığını belirtir. Said Paşa, bu görüşmeden on gün sonra Recebin yirmibeşine müsadif olan 7-25 teşrin-i evvel 1901 tarihinde Fransız donanmasının Midilli'ye geldiğini ve diğer gelişmeleri Tan gazetesinden öğrendiğini belirtir.⁶¹ Bu olay Sait Paşa Hatıratı'nda 7 Teşrin-i sani 1901'e tarihlenirken, İsmail Hami Danişmend tarafından 5 Teşrin-i sani 1901'de gerçekleştiği belirtilmekte ve Sait Paşa'nın yanıldığı vurgulanmaktadır.⁶²

59. Said Paşa'nın Hatıratı, Cilt.2, s.95.

60. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., s.217.

61. Said Paşa'nın Hatıratı, Cilt.2, s.96; "Tubini ve Lorando alacaklarının ber-vech-i eda tediyesi kabul olunduğu ve mektepler ve hastahaneler ile müessesat-ı diniye ve Musul Patrikliği hakkında Fransa maslahatgüzarının takririne Hariciye Nezareti'nden muvaffakatı havi 12-20 teşrin-i evvel 1901 tarihiyle cevap dahi yazılmış olduğu Tan gazetesinden malum oldu. Fransa tabiyetinde veya himayesinde bulunan müessesatın mevcudiyet-i kanuniyeleri tasdik olunması ve gümrük resminden muafiyetleri için Fransa sefaretinden Hariciye Nezareti'ne dört kut'a takirle birer defter gönderilmiştir ki, 24 Recep 1319 tarihli mazbata üzerine 25 Recep 1319 tarihinde sadır olan irade-i seniye ile tasdik buyurulmuştur. 1, 2, 3 ve 4 rakamlı defterlerin birincisi Pangaltı, Feriköy, Beyoğlu, Galata, Kumkapı, Yedikule, Büyükdere, Bebek, Ortaköy, Makriköyü, Ayastefanos, Kadıköy, Fenerbahçe, Büyükada, Haydarpaşa, Üsküdar, İzmit, Kandilli, Beykoz, Zonguldak, Sultanaşehir, Kal'a-i Sultaniye, Bingazi, Kudüs, Beytüllahm, Ramle, Beytühale, Yafa, Kramizan, Elatron, Edirne, Karaağaç, Dedeağaç, Selanik, Kalamari, Zeytinlik, Gevgili, Kavalı, Manastur, Bursa, Eskişehir, Uşak, İzmir, Kordelyo, Göztepe, Birunabad, Foça, Aydın, Rodos, Sakız, Midilli, Adana, Akfes, Şekle, Tarsus, Mersin, Ankara, Kayseriye, Sivas, Tokat, Amasya, Merzifon, Trabzon, Samsun, Erzurum, Van, Siird, Diyarbakır, Malatya, Mezraa, Harput, Halep, Antep, Kenaye, Kesab, Antakya, Urfa, Kavurbeyi, Maraş, Umurcuk, Döngöle, İskenderun, Şam, Tinsail, Yayrud, Baalbek, Res'i Baalbek, Kana, Aclum, Hum Aclum, Ucara, Sad, Fahr, Tramiten, Kürn, Meba, Beyrud, Sur, Sayda, Lazkiye, Kubayat, Trablusşam, Hayfa, Akka, Şifaömr, Nasıra, Musul, Nekif, Mariyakub, Cezire, Bağdat, Basra, Cedide, Trablusgarb tamam ikiyüz otuz mektebi havidir. İkinci ve üçüncü defterlerde mahall-i mazkurenin bir takımında mevcud olan kilise ve manastırlar ve hususi mektebler muharrerdir."

62. İsmail Hami Danişmend, a.g.e., s.343.

Midilli Mutasarrıfı Reşid Paşa durumu telgrafla Tahsin Paşa'ya bildirmiştir. Fransa, Midilli gümrüğünün gelirini Padişahın Fransızları tamamen memnun etmeye razı olacağı güne kadar tutacak ve adayı rehin gibi kullanacaktı. Ayrıca bu kararını diğer devletlere de bildirmişti. Ancak Fransa'nın amacı, donanma gönderecek kadar külfete kalktıktan sonra sadece Lorando'nun alacağını almakla kalmayarak diğer ihtilafli konuları da bu vesileyle toptan halletmek istegine dönüşmüştür. İlginç olan kendisinde bu hakkı bulmasıydı.⁶³

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz bir dosya, bu olayın ayrıntılarını içermektedir.

Osmanlı-Fransız ilişkilerini olumsuz etkileyen bazı ihtilafli konuların çözümlenmeye çalışıldığı sırada Fransız Hükümeti, başka konuları da gündeme getirerek bazı taleplerde bulunmuştur. Fransa, Osmanlı sularına gönderdiği donanmanın taarruz niyetiyle değil hukukunun muhafazası doğrultusunda gönderildiğini bildiriyordu.⁶⁴ Ancak Midilli'nin işgali gerçektir, tehdit ortadaydı. Nitekim Fransa'nın verdiği notalarda bu açıklıkla görülmektedir.

Fransa'nın 1901 yılında Osmanlı Devleti'ne verdiği notalarla gündeme getirdiği ve kabul edilmesini istediği talepleri şunlardı.

1. Fransa tabiyet ve himayesi altında bulunup kişi veya ruhban tarafından idare edilen okulların resmen tanınması.

2. Fransa tabiyet ve himayesi altında olup hastaların tedavisine veya dinsel ayinlere-törenlere mahsus kurumların resmen tanınması.

3. Sözkonusu kurumlardan bazılarının 1894-1896 yıllarındaki "iğtişaat"⁶⁵ yani karışıklıklar sırasında tahrip edilmiş veya zarar görmüş olan kurumların inşası ile genişletilmesi ve tamiri için derhal ferman verilmesi.

63. Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.*, s.217

64. BOA, DUIT 70/3-1;13-3; Hariciye Nezareti'nden 6 Teşrin-i sani 901 tarihli Londra, Berlin, Roma, Viyana ve Petersburg Sefaretlerine yazılan telgrafname.

65. Ermeni olayları ve karışıklıklar.

4. Keldani Patriği'nin memuriyetinin şartsız olarak hemen onaylanması.

Ayrıca bu isteklerin yerine getirilmesinde herhangi bir gecikmenin, Fransa'yı bazı yaptırım tedbirlerine ve söz konusu isteklerin artırılmasına zorlayacağı⁶⁶ vurgulanmıştır. Böylece diplomasiin tehdit dili de rahatlıkla kullanılmıştır.

Osmanlı Hükümeti, konuyu ele almış ve Midilli olayının ertesi günü tüm Fransız isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Yapılan değerlendirmelere göre, Osmanlı topraklarındaki okulların bir kısmı zaten tasdik edilmiş yani onaylanmıştı. Dinsel kurumlar ve hayır kurumlarının da tasdikine ilişkin istek de görülmüştür. Meclis-i Mahsus-u Vükela, mazbatasında, konuyu müzakeresi sonucunda; Keldani Patriği'nin memuriyetinin Fransız Elçiliği'nin istek ve müracaatından önce tasdik edilerek fermanının gönderildiği belirtilmiştir. Osmanlı topraklarında olup Fransa'ya tabi kurumların belirtildiği defterler ve Fransa'nın bazı isteklerinin ve bunlara ilişkin Osmanlı Hükümeti'nin tutumunu belirten belgeler arasında Keldani Patrikliği'ne yapılan atama belgesi de bulunmaktadır. Buna göre, Monsenyör Emanuel Tomas'ın Keldani Patrikliği'ne seçimi Osmanlı hükümeti tarafından onaylanmıştır.⁶⁷

Fransız Elçiliği'nin yazısının içeriğine uygun olarak, söz konusu isteklerin aynen imzasının ileride bazı zorlukları doğuracağı ve bu isteklerin cevabının gecikmesi halinde de siyasi sakıncalara sebebiyet verilmiş olacağından bunları önlemek amacıyla şöyle bir yol izlenmesi uygun bulunmuştur; Mektep, kilise, eytamhane ve hastanelerden henüz resmi ruhsatı bulunmayanlar halihazırda faaliyetlerini sürdürüyorlar ise bunların resmi ruhsata bağlanması; söz konusu kurumların, resmi ruhsatı olmadığı incelemeler sonucunda anlaşılmalardan usulen ferman-ı ali verilmesi gerekenlere emr-i ali ve diğerleri hakkında istenen ruhsatın verilmesi ve bundan

66. BOA, DUIT 70/3-1; 13-4; Hariciye Nazırı'nın Sadaret'e 21 Receb 1319 tarih ve "gayet müstaceldir" ibareli yazısı.

67. BOA, DUIT 70/3-1; 4 Numaralı Melfuf.

sonra yapılacak okul, mabed ve hayır kurumları hakkında da usulü gereği yapılacak inceleme ile izin verilmesi, doğal olarak bunun yerine getirilmesi Fransız hükümetiyle "*iade-i münasebatdan sonra*" yani iki ülke ilişkilerinin düzelmesinden sonraki görüşmelere bırakılmasından dolayı ileride yapılacak kurumlar hakkında da o zaman gereken işlemlerin yapılmasının uygun görüldüğü belirtilmektedir. Böylece belirtilen istekler o günkü mevcut duruma göre bir sonuca bağlanmıştır.⁶⁸

Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne bildirdiği ve yukarıda belirtilmiş olan istekler Vükela Meclisi'nde görüşülüp karara bağlandıktan sonra Padişah tarafından da onaylanmış ve Bab-ı ali'nin kararı 6 Teşrinisani 1901 tarihli bir yazıyla Fransa'ya bildirilmiştir. Buna göre;

1.Osmanlı Hükümeti, Fransa tabiyeti veya himayesi altında olup adları belirtilmiş olan ve Osmanlı Devleti'nce zaten tanınmış bulunan okulların hukuki varlıklarını tanımaya devam etmeyi taahhüd eder. Bu kurumlardan o güne kadar izin verilmemiş olanların da resmen onaylanmasını ve bunların Muafiyet Nizamnamesi gereğince gümrük vergisi muafiyetinden yararlandırılmasını taahhüd eder.

2.Osmanlı Hükümeti, Osmanlı tabiyeti veya himayesi altında olup da zaten resmen tanınmış bulunan kilise, mabed, hastane ve fakirlere mahsus muayenehane, eytamhane ve darülacezelerle diğer kurumların hukuki varlıklarını tanımaya devam etmeyi taahhüd eder. Bu kurumlardan o güne kadar izin alamamış olanların da resmen tanınarak onaylanmasına ve ayrıca bunların, yürürlükteki hükümlere göre emlak vergisi ve Muafiyet Nizamnamesi gereğince gümrük vergisi muafiyetinden yararlandırılmasını taahhüd eder.

3.Osmanlı Hükümeti, adları belirtilmiş olan bazı kurumların yeniden inşasıyla, genişletilmesi veya tamirine izin verir ve hukuki varlıklarını onaylar.

68. BOA, DUJT, 70/3-1;13.1.

4. Osmanlı Hükümeti, daha sonra açılacak eğitimsel, dinsel vs. kuruluşlar ile genişletme veya tamiri teklif edilecek kuruluşlar hakkında yeni bir yöntemin kabul edilmesi özel bir çalışmayı gerektirdiğinden, iki ülkenin resmi ilişkilerinin düzelmesinden sonra bu konuda Fransız elçisiyle görüşmeyi taahhüd eder.⁶⁹

Sorunun aldığı durum üzerine Bab-ı ali ile Fransız Elçiliği arasındaki görüşmeler ilerlemiş ve Tahsin Paşa'ya göre esasından hak-sız olmamakla birlikte miktar olarak, "*çok muhtekirane bir dereceye çıkarılan Lorando alacağı*" da halledilmiştir.⁷⁰ Osmanlı Hükümeti, Lorando'nun alacağını 1897'den itibaren iddia edilen miktarda faiziyle yani 344.000 lira olarak ödemeyi kabul etmiştir. Fransız tabiyet ve himayesinde bulunan kurumlar konusundaki anlaşmazlıklar Fransa'nın istekleri doğrultusunda çözümlenmiştir. Bu arada yeniden kurulacak kurumlara ilişkin olarak Osmanlı Hükümeti'nin istediği gibi altı aylık süreyi uygun bulmak Fransa tarafından büyük bir fedakarlık sayılmıştır.⁷¹

Tahsin Paşa, Lorando işiyle sarayda İzzet Paşa, dışarıda da Selim Melhame Paşa'nın çok ilgilendiklerini ve Lorando alacağı olarak maliyeden istenen ve faiziyle yüksek bir miktara çıkarılan bir paradan bir çok kimsenin "*mütene'im oldukları dillerde dolaşan bir hakikattir*" diyerek bazı kişilerin yolsuzluklarını dile getirirken bir adanın Fransız donanması tarafından işgaline ve devlet hayatının ihlaline lakayd kalmanın o dönemin ahlakına önemli bir örnek olduğunu belirterek ağır eleştirilerde bulunmaktadır.⁷²

Bruce Fulton'a göre, Midilli adasına bir askeri sefer istenen sonuçlara ulaşmayı sağlamıştır.. Delcassé, Fransa'nın manevi çıkarlarının güçlenmesini "*Doğu güneşindeki yerimizin pekişmesi*" diyerek vurgulamıştır. Yine Fulton'a göre, Midilli imtiyazları böyle bir coşkuyu pek hak etmiyordu ancak Delcassé 1898'de verilen sözleri somutlaştırmıştı.⁷³ Görüldüğü gibi Fransa amacına ulaş-

69. BOA, DUİT, 70/3-1;13.10

70. *Sultan Abdülhamid -Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, s. 103.

71. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., s.220; *Sait Paşa Hatıratı*, s.97.

72. *Sultan Abdülhamid -Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, s. 102.

73. L.Bruce Fulton, a.g.m., s.168.

mıştır. İsmail Hami Danişmend, bazı kaynaklarda Fransız kültür kurumlarının onaylanması sorununa gereğinden fazla önem verildiğini belirtir ve böyle bir zorunlulukla onaylanmış olmasa bile, acaba o zamanki Bab-ı ali için bunları kapatmak kabil midir? diye sorar ve ekler "*güç onlarda oldukça, biz tasdik etsek de etmesek de bu gibi kurumlar daima işleyecek ve hatta çoğalacaktır. Bu işin çirkin tarafı, padişahın vehmine dokunmasın diye arz edilmeyen bir borç için bir vatan parçasının işgale uğraması ve bu işte bundan dolayı devletin nihayet boyun eğmiş olmasındadır.*"⁷⁴

Fransa öyle anlaşılıyor ki bu ortamdan yararlanarak, verdiği notalarla ve oluşturduğu baskıyla İmparatorluk topraklarında bulunan Fransız kurumlarını-resmen tanınmamış olan-tamamen meşrulaştırmak ve herhangi bir hukuki sorunla karşılaşmadan yayılmaları ve faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamaya çalışmıştır.

Hiçbir Avrupa hükümeti, Fransa'nın bu örneği görülmemiş hareketini kınamadığı gibi Osmanlı Devleti'ne yardımcı olmayı da siyaseten uygun bulmamışlardır. Çünkü ileride kendileri için de anlaşmazlıkları aynı yönteme başvurarak çözüme yolu açılmıştı. Fransa eskiden beri kendisinin tüm Katolik kurumları üzerinde bir himaye hakkı bulunduğunu düşünmekteydi. Fakat son dönemlerde İtalya ve Avusturya'nın girişimleri Fransa'nın genel bir himaye hakkı iddiasını biraz sınırlamak durumunda bırakmıştı. İşte bu nedenden dolayı bu kez kanuni varlıkları tanınması istenilen kurumlara ait Osmanlı Hükümeti'ne verilen dört defterde doğrudan doğruya Fransa tabiyetinde veya himayesinde bulunanlar yer almıştı ve Osmanlı Hükümeti de yalnız bunları kabul etmişti. Ancak Rus Elçisi Zinoviyev'in hükümetinin emriyle, ilgili iradenin gecikmesinden dolayı Osmanlı Devleti için ağır problemler çıkacağı şeklindeki tehdidi, dönemin büyük devletlerinin izlediği Osmanlı politikasını göstermesi açısından önemlidir. Onlar artık Osmanlı'ya hasta adam olarak yaklaşıyorlar ve mirasından iyi bir payı nasıl alacaklarını düşünüyorlardı. Rusya'nın bu tehdidi üzerine Abdülhamid'in iradelerini içeren evrak Fransız Elçiliğine gönderilmiş

74. İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s.343-344.

ve böylece iki ülke arasında siyasi ilişkilerin başlamaması için neden kalmamıştır.⁷⁵

Bunun üzerine ve 12 Teşrin-i sani 1901 tarihinde Fransız Elçilik Maslahatgüzarı Bab-ı ali'ye gelerek siyasi ilişkileri yeniden başlatmıştır.⁷⁶ Siyasi ilişkilerin tekrar başlaması üzerine Fransız Hükümeti de, Midilli'yi işgal ettirdiği Vis Amiral Caillard'a Midilli'yi boşaltması emrini vermiştir.⁷⁷

Bu gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer ülkelerle ilişkilerine yansması gecikmemiştir. Kapitülasyonların gereğinden olarak önce Almanya sonra Rusya ve İngiltere, Fransa'ya verilen haklardan yararlanmaya yönelmişler ve Osmanlı topraklarında açılmış kurumlarının kanuni varlıklarını Osmanlı hükümetine kabul ettirmişlerdir.

Kani İrtem'e göre, Osmanlı hükümetinin sürüncemede bırakma politikası zararlı olmuştur. Bir diplomasiye müdahale ettirmeden sorun çözümlenmiş olsaydı hazine büyük yarar elde etmiş olacaktı. Devlet bu baskılara uğramazdı. 1900'de alacaklılar bir yıl sonra elde ettiklerinin yarısına razı olurlardı. Sürünceme siyaseti birkaç yüz bin lira zarara neden oldu. Bundan başka, Osmanlı Devleti'nin başına başka devletlere örnek oluşturacak bir zorluğu davet etmiş oldu.⁷⁸

Bir devlete verilen imtiyazdan diğer devletlerin de yararlanması kapitülasyon anlaşmaları hükmünden olduğundan, buna dayanarak Almanya sonra Rusya ve daha sonra da İngiltere Osmanlı Devleti'nde açtıkları okulların kanuni varlıklarını Fransızlara

75. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., s.219-222.

76. İsmail Hami Danişmend, a.g.e., s.343.

77. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., s.222.

78. Lorando ve Tubini'nin yarım milyonu aşan alacaklarının yalnız devlet tarafından onaylanması yeterli değildi. Bu kadar parayı maliyenin o sıkıntılı döneminde ödeme çaresi aranmıştır. 500 bin lira için hükümet tarafından gümrük üzerine verilen kambiyyaller tahsil edilerek bunlardan %3 oranında resmi bir kesinti yapılarak kalanı Lorando ve Tubini'nin mirasçılara ödenmiştir. Bu kadar siyasi gürültü ve mali sıkıntılar yaratan Lorando-Tubini sorunu bu şekilde sona ermiştir. Bkz. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., s.222-230.

verilen izinden sonra hakları olduğu düşüncesiyle onaylattırılmışlardır. Fakat Rusların Filistin’de varlıklarını kanunen onaylatılmak istedikleri okullar için Rusya Hükümeti tarafından doğrudan doğruya müdahale ve haberleşmeye engel olmak üzere 2 Zilhicce 1319 tarihinde Meclis-i Vükela’dan kaleme alınan mazbataya şu fıkra konulmuştur. "Malum-u ali buyurulduğu üzere bir memleketde bir memleketin aher devlet himâyesinde olması ve yahud bir devlet tebasından bazılarının himaye ve idaresinde bulunması maddeleri birbirinden farklı şeyler olup ikinci suret düvel-i sairede mer’i olduğu misüllü Memalik-i Devlet-i Aliye’de dahi tedrisatın tahdidat-ı kanuniye dairesinde serbest olması kaidesinde mahzurâtdan halidir. Mekatib-i mezkure Grandük Serjek riyasetinde olan Arz-ı Filistin Şirketi idaresi tahtında bulunduğu Sefaretin muhtırasında musarrah olduğu gibi Rusya Sefiri dahi işbu mekteblere Fransa’nın iltizam ettiği hakk-ı himayeyi devlet-i matbuası talep etmediğini şifahen beyan etmekte olduğuna ve Hariciye Nezareti’nden verilecek takrir-i cevabide Sefaretin muhtırasına istinaden mekatib-i mebhuse şirket-i mezkurenin taht-ı himayesinde bulunduğu hikaye tarikiyle derc edilmek emr-i tabiyye mi olarak devlet-i müşarınileyhanın himaye-i resmiyesiyle bir şirketin idaresi beyninde bedihi olan tefavüt icabınca öyle bir hikaye ref’i mahzura kafi olacağına binaen mekatib-i mezkurenin mevcûdiyet-i kanuniyelerinin tasdiki...tezker olunmuştur."⁷⁹

D. KURUMLAR

Yukarıda sözünü ettiğimiz olaya ilişkin belgeler bize Osmanlı topraklarında Fransa’ya bağlı olarak faaliyet gösteren kurumlarla ilgili bir tür envanter sunmaktadır. Bunların bir kısmı daha önceleri resmen tanınarak meşrulaşmıştır. Çok büyük bir kısmı ise 1901’deki bunalım sonucunda resmen tanınmışlardır. Söz konusu kurumlar, resmen tanınma durumu ve kurumsal niteliklerine göre üç ayrı defterde yer aldığı için biz de buna uygun olarak üç başlık altında veriyoruz.

79. Said Paşa’nın Hatıratı, Cilt. 2, s.97.

1. Hukuki Varlığı Daha Önce Tanınmış Olan Kurumlar

Varlığı Osmanlı Devleti tarafından daha önceki tarihlerde resmen tanınmış olan yani fermmanı bulunan kurumlar⁸⁰ şunlardır;

Bingazi:	Kilise
Kudüs-ü Şerif	Arz-ı mukaddes'de kain olup "Franciscain"lere ait bulunan bilcümle müessesat.
Beytüllahm	"Frères"lere ait Mekteb.
Yafa	"Frères"lere ait Kolej.
Kudüs-ü Şerif	Saint-Anne Kilisesi.
Kudüs-ü Şerif	Pater" Mabedi ile bunun müstemilatından bulunan arsalar.
Kudüs-ü Şerif	"Saint-Etienne" Kilisesi.
Beytüllahm	"Salésiens"lere ait Eytamhane ile Mekteb-i Sanayi.
Kudüs-ü Şerif	"Soeurs de Charité"lere ait Misafirhane.
Beytüllahm	"Soeurs de Charité"lere ait Hastane.
Kudüs-ü Şerif	"Augustins de l'Assomption" rehabinine ait "Notre-Dame-de-France" Misafirhanesi.
Kudüs-ü Şerif	"Dames-de-Sion"lara ait müessesat.
Ebugazze	"Saint Jérémie" Kilisesi.
Edirne	"Pères de Resurécioniste" nam rahiplere ait Kolej.
Selanik	Katolik Kilisesi.
Bursa	"Assomptionniste" nam Fransız Koleji.
Bursa	"Veltasi(?)" Mektebi.
İzmir	"Saint-Polycarpe" adlı Fransız Kilisesi.
İzmir	"Lazaristes"lere ait "Sacré-Coeur" Kilisesi ile Kolej.
İzmir	"Saint-Jean" Büyük Kilisesi.
İzmir	Göztepe Kilisesi.
İzmir	Kordelyo ⁸¹ Kilisesi.

80. BOA, DUIT, 70/3-1;13.10. Söz konusu Fransız kurumlarının adlarını fransızca yazılış biçimine uygun olarak vermeye çalıştık. Fakat Osmanlıca metinlerden bazı Fransızca özel isimlerin çevirisine (?) işareti koyma gereği duyduk. Metin kontrolleri sırasında Dr.Mustafa Daş ve Turan Alptekin'e katkılarından dolayı teşekkür etmek isterim

81. Karşıyaka; Kordelyo; Cordiglio.

Maraş	"Franciscains"lere ait Manastır ve Mekteb.
İskenderun	"Carmes"lere ait eski ve yeni Kilise.
Şam	"Lazaristes"lere ait Manastır, Mabed, Mekteb ve Darülaceze.
Şam	"Filles de la Charité"lere ait Manastırlar, Mabedler, Mekâtib, Eytamhaneler, fukaraya mahsus Muayenehaneler, Darülacezeler ve Mekâtib-i Leyliye.
Şam	"Jésuites"lere ait Manastır, Mabed ve Mekteb.
Şam	"Nathanaél(?) de Jésuites"lere ait Manastır, Mabed, Eytamhane.
Beyrut	"Capucins"lere ait Latin Kilisesi.
Beyrut	"Lazaristes" Misyonerleri Heyeti.
Beyrut	"Soeurs de Charité"lere ait Hastane.
Beyrut	"Soeurs de Charité"lere ait Zükur(Erkek) Eytamhanesi.
Beyrut	"Soeurs de Charité"lere ait Mekteb.
Sur	"Franciscains"lere ait Kilise.
Trablusşam	"Franciscains de Terre Sainte"lere ait Kilise.
Trablusşam	"Frères"lere ait iki Mekteb.
Hayfa	"Mont Carmel" Manastırı.
Hayfa	"Frères"lere ait Mekteb.
Akka	"Franciscains"lere ait Latin Kilisesi ile Manastır.
Nasıra	"Franciscains" Manastırı.
Nasıra	"Dame-de-Nazareth" Manastırı.
Musul	Büyük Kilise.
İzmir	Buca Kilisesi.
İzmir	Fransız Hastanesi.
Rodos	"Frères"lere ait Darümuallimin.
Rodos	Latin Kilisesi.
Sakız	"Saint-Nicolas" Büyük Kilisesi.
Sakız	"Saint- Isidore a Thalaros" Kilisesi.
Kabamos	"Sainte-Marie de l'Assomption" Kilisesi.

Kabamos	"Sainte-Marie de l'immaculée Conception" Kilisesi.
Sakalarya	"Saint-Jean –Baptiste" Kilisesi.
Sakalarya	"Saint-Félix" Manastırı.
Mersin	"Pères Capucins" Misyonerler Heyeti ile Mektebi.
Şekle	"Pères Terapisit(?)" Misyonerler Heyeti.
Trabzon	"Frères"lere ait Kolej.
Trabzon	"Pères Capucins"lere ait Latin Kilisesi.
Samsun	"Pères Capucins"lere ait Latin Kilisesi.
Erzurum	"Pères Capucins"lere ait Latin Kilisesi.
Erzurum	"Frères"lere ait Piskoposluk Mekatib-i İbtidaiyesi.
Urfa	"Pères Capucins"lere ait Manastır.
Malatya	"Capucines"lere ait Manastır ve Mabed.
Mezraa	"Capucines"lere ait Manastır ve Mabed.
Haleb	"Franciscains"lere ait Manastır ve Kilise.
Ayntab	"Franciscains"lere ait Manastır ve Kilise.
Antakya	"Capucins"lere ait Kilise'dir.

Yukarıda belirtilen kurumların ortaya koyduğu tablo, söz konusu kurumların İmparatorluk topraklarında önemli bir yaygınlığa kavuşmuş olduğunu göstermektedir. Bunların çoğunu ise kilise, manastır gibi ibadethaneler oluşturmaktadır. Bu listede resmen tanınmış 20 kadar okul söz konusudur. Okullaşma henüz ağırlıklı değildir. Ancak aşağıda vereceğimiz tablo ve bilgiler okulların yaygınlaşmasının daha sonraları gerçek bir furyaya dönüştüğünü gösterecektir.

2. Hukuki Varlığı 1901'de Tanınarak Meşrulaşan Kurumlar

2.a. Okullar

Gayrimüslimler, geleneksel ve dinsel gerekçeler öne sürerek ve ayrıca dini ayinlerde yardımcı olacak, kişilerin yetişmesinin gerektiği düşüncesiyle "*Ruhban Okulları*" adı altında okullar açmışlardı. Giderek yaygınlaşan cemaat okulları niteliğindeki bu ku-

rumlar, önceleri azınlık gruplar içinde örgütlenmiş ve zamanla yardım nedeniyle yaşanan yabancı devletlerin etkileriyle onların himayesine girmişlerdir.

Ayrıca yabancı devletler de okullar açmışlardır. Bunların çoğalmasındaki en önemli etken, çıkarları doğrultusunda yorumlanarak değerlendirilen imtiyazlar ve kapitülasyonlardır. Örneğin dini amaçlı eğitim yaptırma izni bir kapitülasyon ayrıcalığı olmayıp sadece izin olduğu halde bu, zamanla bir hak gibi değerlendirilmiştir.

Önceleri ticaret izni yanında kendi dillerinde ayin yapma ve geleneklerini sürdürme izni almışlardı. Başta dini bir eğitim düzenini benimseyen ve dolayısıyla da kiliselere bağlı kurumlar şeklinde örgütlenen bu okulların yanında ayrıca elçilikler de "*Elçilik Okulu*" adı altında okullar açmışlardı. Bu okullar bir süre sonra amaçları dışına çıkarak birer yabancı devlet okulu olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır. Azınlıklara birdenbire okul açma hakkı verilmemiş olmakla birlikte zamanla tanınan haklar genişletilmiş, onlar da bunu en geniş anlamda yorumlayarak değerlendirmişlerdir. Bu zincirleme ilişkinin sonucu olarak da cemaat okulları ve Elçilik Okulları'ndan öte bir "yabancı okul" kavramı doğmuştur.

Tanınan hakları suistimal ederek, elde ettikleri serbestlikle, önceleri gayrimüslim okullarını çeşitli şekillerde etkileyen Fransa, İngiltere, İtalya, Amerika gibi devletler, hukuki dayanaklardan yoksun ve denetimden uzak bir şekilde eğitim de dahil olmak üzere kendi kurumlarını açmaya ve yaymaya başlamışlardır. Her türlü yükümlülük ve kayıttan arınmış bir şekilde açılan bu kurumlar, belli amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteriyorlardı. Amaçları, kendi dil ve kültürlerini yayarak siyasi nüfuz kazanmak, bazı kesimler üzerinde söz sahibi olmak, siyasi, kültürel alanlarda çıkarlarına uygun ortamlar oluşturmak⁸² ve bunu Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmaktı.

82. İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s.9-10

II. Abdülhamit, Hatıratı'nda, "hususî" okulların, devlet için büyük sorun oluşturduklarını belirtir ve "*Şimdiye kadar affedilmez bir kayıtsızlıkla her devlete her zaman ve mahalde mektep açmak hakkını vermiş bulunuyoruz ve maalesef bunun acısını çekmekteyiz. Bizim müsamahamıza karşılık, bu mekteplerde dinimize, devletimize nefret öğretiliyor. Maarif Nazırı'nın bu husustaki alakasızlığı affedilemez. Belki de harekete geçmek için cesareti yoktur. Fakat her zaman her şeyi benim yalnız başıma yapmam da beklenemez*" der. Ancak arkadan hemen itirafta bulunur ve "*Vakıa bu mekteplerin hattı harekatına müdahale etmenin her zaman pek kolay olmadığı da bir hakikattir. Pek çok defa bu mektepleri himaye etmek suretiyle, kendilerine ehemmiyet payı çıkaran konsolosların, sefirlerin arkasına sığınmaktadırlar.*"⁸³ Nitekim 1901'lerde yani II. Abdülhamit döneminde kendisinin de vurduğu gibi böyle bir durum yaşanmış ve Fransa siyasal krize dönüşen bir durumdan yararlanarak kendisine bağlı olan, denetimden uzak ve zamanla sayısı çok artmış bulunan, başta okullar olmak üzere tüm kurumlarını meşrulaştırmak ve güçlendirmek istemiştir.

İlknur Polat Haydaroğlu'nun çalışmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1902-1925 yılları arasında belgelerde verilen okulların toplamına göre 72, aynı yerdeki okulların tek bir okul kabul edilmesiyle yapılan toplama göre de 37 Fransız okulu olduğu belirtilmektedir. Yine Haydaroğlu'nun belirttiğine göre "*De la Protection Diplomatique et Consulaire dans les Eshelles du Levant et der Barberie*" adlı eserde verilmiş olan ve 1897 yılındaki tüm Fransız kurumlarını gösteren çizelgede Fransız hükümetinin bütçeden yardımda bulunduğu okullar ve kurumlar sözkonusudur. Bunlar hastane, yetimhane, okul gibi değişik nitelikte kurumlardır. Söz konusu liste bütçeden yardım almayan diğer Fransız okullarını ve diğer kurumları kapsamayacağından kesin okul vs. sayısını veremeyeceği gibi kurum adı belirtilirken kurum nitelediği belirtilmediğinden okul yada bir başka kurum olup olmadığı da tam olarak belli değildir.⁸⁴

83. Sultan Abdülhamit, *a.g.e.*, s.189.

84. İlknur Polat Haydaroğlu, *a.g.e.*, s.90-91

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz ve Fransa'ya bağlı tüm kültür kurumlarını içeren 2 Teşrin-i sani 1901 tarihli defterler⁸⁵ bu konuda önemli bilgiler içermektedir. Bu defterlerde, kurumlar nitelikleri açısından gruplandırılmışlardır. 1 numaralı defterde Fransa'ya bağlı yani Fransa tabiyeti veya himayesi altında bulunan ve henüz Osmanlı Devleti tarafından onaylanmamış yani tasdik edilmemiş okullar belirtilmiştir. 2 numaralı defter ise, yine Fransa'ya bağlı ve aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin henüz onaylamamış olduğu kilise, mabed, hastahane, muayenehane, eytamhane, darülaceze, mezarlık vs. gibi kurumları içermektedir. Resmen tanınmış yani onaylanmış olan kurumlar da ayrıca bir defterde belirtilmiş olup bunların sayısı, henüz onaylanmamış olan kurumlara göre daha azdır. Bu da bu tür kurumların hızla ve denetimsiz bir şekilde nasıl yaygınlaştığını göstermektedir. 1 numaralı defterde 259 kadar okulun adı geçmektedir. Said Paşa, Hatıralarında bu okulların sayısının 230 olduğunu belirtmektedir.⁸⁶ Fakat bu rakam, belgelerden elde ettiğimiz sayıyla tam uyuşmamaktadır. Aradaki küçük farkın nedeni, Said Paşa'nın konuyu basından izlemiş olması ve bu sırada iktidardan uzak olması nedeniyle sözkonusu rakamın duyduklarından kaynaklanması olabilir. Bu okulların buldukları yerler belirtildiğinden coğrafi dağılımları yani nerede, ne kadar okul bulunduğu da ortaya çıkmaktadır. Ancak Ayestefanos'daki okullar "*Capucins Rahiplerinin Kolej ve Mektepleri*" şeklinde, Halep'teki okullar "*Pères Franciscains Kolej ve Mektepleri*" şeklinde ve Yafa'dakiler belirtilirken de "*Soeur de Saint- Joseph Mektepleri*" şeklinde bir nitelimenin yer alması, yukarıda belirttiğimiz 259 okul sayısının-çok kesin olmamakla birlikte-bir oranda değişebileceğini düşündürmektedir. Daha önce yasallık kazanmış olduğunu belirttiğimiz 20 kadar okulu da ekleyecek olursak Fransa'ya bağlı okul sayısı buradaki verilere göre 300'e yaklaşmaktadır.

85. BOA, DUIT, 70/3-1;(Bab-ı ali Hazine Evrakı, İradat-ı Seniyye Mahsus Melfufat Cedveli; Fransa'nın dört isteğine ilişkin 25 Receb 1319 tarih ve 1739 numaralı irade'nin melfufları); Melfufat numarası: 2102/1,2,3 ve 4 Numaralı Melfuflar.

86. *Said Paşa'nın Hatıratı*, Cilt.2, s.96

Osmanlı Devleti'nce onaylanması istenen ve onaylanan Fransa Sefareti'ne Bağlı söz konusu Okullar şunlardır⁸⁷;

Dersaadet

- Pangaltı: "Dame-de-Sion" Mektebi.
 "Frères de la Doctrine Chrétienne" nam Ruhban Mektebi.
- Feriköy: "Opinial (?) de la paix" Hastahanesindeki rahibelere mahsus Mekteb-i İbtidai.
 "Soeurs Géorgiennes" rahibelerine mahsus Mekteb.
 "Immaculée Conceptione" (Yorgiyos) nam Mekteb.
 "Saint-Jean Chrysostome des Frères de la Doctrine Chrétienne" nam Mekteb
- Beyoğlu: "Cours" nam Fransız Mektebi.
 (Bursa sokağında) "Soeurs de Charité" Mektebi.
 "Sainte-Pulcherie de Lazariste" Mektebi.
 (Taksim'de) "Frères de la Doctrine Chrétienne" rahiblerine mahsus Mekteb.
 "Saint-Michel des Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
 "Saint-Antoine des Mineurs Conventuels" Mektebi.
 "Saint Louis des Pères Capucins" nam Ruhban Mektebi ve Koleji.
 "Mesdames des deux(?) de Chantre(?)" Mektebi.
 "Sainte-Elisabeth des Soeur Franciscainnes" Mektebi.

87. BOA, DÜİT, 70/3-1; 1 Numaralı Melfuf; "Hükümet-i Seniye melfuf cedvelde muharrer olub Fransa tabiyeti veya himayesi altında bulunan mekatibin mevcudiyet-i kanuniyesini tasdik buyurur. Ve bunların serbesti-i muamelatına riayet etmeyi taahhüd eder.

Atiyen memalik-i şahanede Fransa Sefareti'ne mensub yeniden bir mekteb inşası mevzu-u bahs olacağı zaman Sefaret bu mektebin Müdürü (veya Müdüresi) ile mualliminin isim ve sıfatlarını biltasrih Hariciye Nezaret-i Celilesi'ne ihbar-ı keyfiyet eyleyecektir.

İşbu ihbarın vukuu tarihinden itibaren iki ay müddet zarfında Bab-ı ali esbab-ı mucibesiyile Sefaret'e tahriren beyan-ı itiraz etmediği takdirde mektebin küşadına bihakkin müsaade olunmuş olacak ve memurin-i Osmaniye mektebin serbestçe ifa-yı vazife eylemesine muhalefet etmemeye mecbur olacaktır."

- (Çukur Bostan'da) "Saint-Joseph" Mektebi.
(Papaz Köprüsü'nde) "Saint-Joseph des Pères Georgiens" Mektebi.
- Galata: (Perşembe Pazarı'nda) "Saint-Pierre" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
"Saint-Benoit de Lazariste" Mektebi.
"Providence a Saint-Benoit des Soeurs de la Charité" Mektebi.
- Kumkapı: "Augustins de l'Assomption" Mektebi.
"Oblates de l'Assomption" Mektebi.
- Yedikule: "Augustins de l'Assomption" Mektebi.
"Oblates de l'Assomption" Mektebi.
- Büyükdere: "Mineurs Conventuels" Mektebi.
- Bebek: "Soeurs de la Charité" Mektebi.
"Lazaristes" Mektebi.
- Makriköy⁸⁸: "Dominicains" Mektebi.
"Soeurs Dominicainnes" Mektebi.
"Frères Maristes" Mektebi.
- Ayastefanos: "Capucin" rahiblerinin Kolej ve Mektepleri.
- Kadıköy: "Frères de la Doctrine Chrétienne" rahiblerinin Kolej ve Mektebi.
(Vaktiyle Frankon namıyla müsemma olan)
"Cours" Kolej, "Dame-de-Sion" Mektebi.
"Hautes Etudes Orientales des Augustins de l'Assomption" Mektebi.
"Immaculée Conception" Mektebi.
- Fenerbahçe: "Augustins de l'Assomption" Mektebi.
"Soeurs Oblates de l'Assomption" Mektebi.
- Büyükada: "Saint-Antoine des Soeurs Oblates" Mektebi.
"Capucins" Mektebi.
- Haydarpaşa: "Soeurs Oblates de l'Assomption" Mektebi.

88. Bakırköy.

- Üsküdar: "Soeurs de Charité" Mektebi.
 "Frères Maristes" Mektebi.
 İzmid: "Augustins de l'Assomption" Mektebi.
 "Oblates de l'Assomption" Mektebi.
 Kandilli: "Mesdames des Chantre" Mektebi.
 Beykoz: "Frères Mineurs Conventuels" Mektebi.
 Zonguldak: "Pères Assomptionistes" Mektebi.
 "Oblates de l'Assomption" Mektebi.
 Sultanehir: "Pères Assomptionistes" Mektebi.
 Kala-i Sultaniye: "Pères Georgiens" Mektebi.

Bağdad Vilayeti

- Bağdad: "Frères Carmes" Mektebi.
 "Soeur de Présentation" Mektebi.

Basra Vilayeti

- Basra: "De Carmes" Mektebi.

Yemen Vilayeti

- Hadida: "Soeurs Franciscainnes" Mektebi".

Trablusgarb Vilayeti

- Trablusgarb: "Soeurs des Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
 "Frères Marianistes" Mektebi.

Bingazi Vilayeti

- Bingazi: "Pères Franciscains" Mektebi.
 "Pères de Saint-Joseph" Mektebi.

Kudüs-ü Şerif Sancağı

- Kudüs-ü Şerif: "Franciscains" Mektebi.
 "Peres de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
 "Père Blanc" nam Ruhban Mektebi.
 "Pères Dominicains" nam İncil Mektebi.
 "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
 "Dame-de-Sion" Mektebi.
 "Saint-Pierre des Prêtres de Sion" nam Sanayi Mektebi.

- Beytüllahm: "Pères Franciscains" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
"Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
"Frères Salésiens" Sanayi Mektebi.
- Ramle: "Pères Franciscains" Mektebi.
"Soeurs de Saint-Joseph" Mektebi.
- Ramalla: "Soeurs de Saint - Joseph" Mektebi.
- Beytühaliye: "Soeurs de Saint - Joseph" Mektebi.
- Saint-Jean de la Montagne: "Dame - de -Sion" Mektebi.
- Yafa: "Franciscains de Terre Sainte" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Koleji.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mekteb-i İb-
tidaisi
"Soeurs de Saint - Joseph" Mektepleri
- Karamizan: "Pères Salésiens" Ziraat Mektebi
- Elatron: "Pères Thérapistes(?)" Ziraat Mektebi

Edirne Vilayeti

- Edirne: "Pères de Soeurs Ressurrectionistes" Koleji.
"Sainte Hélène des Oblates de l'Assomption" Mektebi.
- Karaağaç: "Assomptionistes" Mektebi.
"Oblates de l'Assomption" Mektebi.
"Mineurs Conventuels" Mektebi.
- Dedeağaç: "Milleti+ineurs Conventuels" Mektebi.

Selanik Vilayeti

- Selanik: "Pères Lazaristes" Mektebi.
"Soeurs de Charité" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Koleji.
"Kbrud(?)" Ticaret mektebi.
- Falamari: "Soeurs de Charité" Mektebi.
- Zeytinlik: "Pères Lazaristes" Ruhban Mektebi.
"Soeurs de Charité" Mektebi.

Gevgili kazası dahilinde

(Kilikiye): "Soeurs de Charité" Mektebi.

Gevgili kazası dahilinde

(Polyorça): "Soeurs de Charité" Mektebi.

Kavala: "Lazaristes" Mektebi.

Manastır Vilayeti

Manastır: "Lazaristes" Mektebi.

"Soeurs de Charité" Mektebi.

Hudavendigâr Vilayeti

Bursa: "Soeurs de Charité" Mektebi.

"Pères Assomptionistes" Mektebi.

"Des Velates(?)" Fransız Mektebi.

Eskişehir: "Pères Assomptionistes" Mektebi.

"Soeurs de l'Assomption" Mektebi.

Uşak: Latin Kilisesi Mektebi.

Konya Vilayeti

Konya: "Pères Assomptionistes" Mektebi.

"Oblates de l'Assomption" Mektebi.

İzmir Vilayeti

İzmir: "Sacré-Cours de Lazaristes" Koleji.

"Providence des Soeurs de Charité" Mektebi.

"Soeurs de Charité" nam Fransız Hastanesi Mektebi.

"Soeurs de Charité"lere mahsus Mekteb.

"Dame-de-Sion" Koleji.

"Saint-Joseph des Frères de la Doctrine Chrétienne"
Koleji.

"Frères de la Doctrine Chrétienne"lere aid ve
"Koz" sokağında kain Mekteb.

"Pointe des Frères de la Doctrine Chrétienne" Mek-
tebi.

Kordelyo: "Dame-de-Sion" Mektebi.

"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.

- Göztepe: "Soeurs de Charité" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
- Birunabad: "Soeurs de Charité" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
- Foça: "Soeurs de Charité" Mektebi.
"Pères Capucins" Mektebi.
- Aydın: "Soeurs de Charité" Mektebi
- Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti**
- Rodos: "Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
"Akandiba(?) des Pères de la Doctrine Chrétienne"
Darülmualimini
"Soeurs Franciscaines" Mektebi.
- Sakız: "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
Kilise Mektebi.
- Midilli: "Frères Maristes" Mektebi.
- Adana Vilayeti**
- Adana: "Pères Jésuites" Koleji.
"Soeurs de Saint-Joseph de Lyon" Mektebi.
- Akpes(?): "Lazaristes".
- Şekle(?): "Pères Terapist(?)" Ziraat Mektebi.
- Tarsus: "Pères Capucins" Mektebi.
"Soeurs de la Sainte-Famille" Mektebi.
- Mersin: "Pères Capucins" Mektebi.
"Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
- Ankara Vilayeti**
- Ankara: "Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
- Kayseriye: "Pères Jésuites" Mektebi.
"Dame-de-Saint-Joseph de Lyon" Mektebi.
- Sivas Vilayeti**
- Sivas: "Pères Jésuites" Mektebi.
"Soeurs de Saint-Joseph" Mektebi.
- Tokad: "Pères Jésuites" Mektebi.
"Soeurs de l'Assomption" Mektebi.

- Amasya: "Pères Jésuites" Mektebi.
 "Soeurs de l'Assomption" Mektebi.
 Merzifon: "Pères Jésuites" Mektebi.
 "Soeurs de l'Assomption" mektebi

Trabzon Vilayeti

- Trabzon: "Pères de la Doctrine Chrétienne" Koleji.
 "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
 Samsun: "Frères Maristes de Lyon" Koleji.
 "Soeurs de Saint- Joseph de l'Apparition" Mektebi.

Erzurum Vilayeti

- Erzurum: "Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
 "Soeurs de l'immaculée Conception" Mektebi.

Van Vilayeti

- Van: "Pères Dominicains" Zükür" Mektebi.
 "Dominicains" İnas Mektebi.
 Siird: "Pères Dominicaines" Mektebi.
 "Soeurs de la Présentation" Mektebi.

Diyarbakır Vilayeti

- Diyarbakır: "Pères Capucins" Mektebi.
 "Soeurs Franciscaines" Mektebi.
 Urfa: "Pères Capucins" Mektebi.
 "Soeurs Franciscaines" Mektebi.

Mamurat'ül Aziz Vilayeti

- Malatya: "Pères Capucins" Mektebi.
 "Soeurs Franciscaines" Mektebi.
 Mezraa: "Pères Capucins" Mektebi.
 "Soeurs Franciscaines" Mektebi.
 Harput: "Pères Capucins" Mektebi.
 "Soeurs Franciscaines" Mektebi.

Haleb Vilayeti

- Haleb: "Pères Franciscains" Kolej ve Mektepleri.
 "Soeurs de Saint Joseph de l'Apparition" nam rahibelere aid iki mekteb.

- "Soeurs de Saint Coeur de Jésus et Marie" Mektebi.
- Ayntab: "Pères Franciscains" Mektebi.
"Soeurs Franciscainnes" Mektebi.
- Kenaye: "Pères Franciscains" Mektebi.
- Kasaye: "Pères Franciscains" Mektebi.
- Antakya: "Pères Capucins" Mektebi.
- Kuderbeğ. "Pères Capucins" Mektebi.
- Maraş: "Pères Franciscains" nam rahiplere aid Mekteb ve Dershane.
- (Yenicekale)ye müzaf;
- Büyük Köy: "Pères Franciscains" Mektebi.
- Mucuk Deresi: "Pères Franciscains" Mektebi.
- Döngel: "Pères Franciscains" Mektebi.
- İskenderun: "Soeurs de Saint-Joseph" Kilise İnas Mektebi.
"Soeurs de Saint-Joseph" Kilise Zükur Mektebi.

Suriye Vilayeti

- Şam: "Pères Franciscains" Mektebi.
"Lazaristes" Mekteb-i İbtidaisi.
"Lazaristes" Zükur Leyli Mektebi.
"Soeurs de Charité" Mektebi.
"Soeurs de Charité" İnas Leyli Mektebi.
"Maryamates" Mektebi.
- Nepek: "Père Jésuites" Zükur Mektebi.
"Pères Jésuites" İnas Mektebi.
- Namayel: "Pères Jésuites" Ziraat Mektebi.
- Yabrut: "Pères des Jésuites" Mektebi.
"Des Maryamates" Mektebi.
- Baalbek: "Des Maryamates" Mektebi.
- Res'i Baalbek: "Des Maryamates" Mektebi.
- Fa'a: "Des Maryamates" Mektebi.
- Aclun: Zükur ve İnas Mektepleri.

Hum Aclun:	Zükur ve İnas Mektepleri.
Ucara:	Zükur ve İnas Mektepleri.
Selat:	Zükur ve İnas Mektepleri.
Fahz:	Zükur ve İnas Mektepleri.
Traminamen:	Zükur ve İnas Mektepleri.
Kerk:	Zükur ve İnas Mektepleri.
Madaba:	Zükur ve İnas Mektepleri.

Beyrut Vilayeti

Beyrut:	"Pères de Capucins" Mektebi. "Pères de Jésuites"lerin "Saint-Joseph" Darülfünunu Tıbbiye Mektebi. "De Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi. "Saint-Denise(?)" Mektebi. Res'i Beyrut'da: "Filles de la Charité" Mektebi. Res'i Beyrut'da: "Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi. Karantinahane'de: "Filles de la Charité" Mektebi. "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Leyli Mektebi. "Dame-de-Nazareth" Leyli Mektebi. "Soeurs de la Sainte Famille" Leyli Mektebi. Monsieur Olivier'nin Mektebi.
Sur:	"Pères Franciscains" Mektebi. "Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
Sayda:	"Soeurs Saint-Joseph" Mektebi. "Pères Jésuites" Mektebi.
Lazkiye:	"Pères Franciscains" Mektebi.
Kubayat:	"Carmes" Mektebi.
Trablusşam:	"Filles de la Charité" Mektebi. "Frères de la Doctrine Chrétienne"lerin iki Mektebi.
Hayfa:	"Dame-de-Nazareth" Mektebi. "Filles de la Charité" Mektebi.

- Akka: "Dame-de-Nazareth" Mektebi.
Şifaömr: "Dame-de-Nazareth" Mektebi.
Nasıra: "Dame-de Nazareth" Mektebi.
"Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition" Mektebi.
"Pères Salésiens" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Mektebi.

Musul Vilayeti

- Musul: "Dominicains" Mektebi.
"Pères de la Présentation" Mektebi.
Nelkef: "Soeurs de la Présentation" Mektebi.
Mar Yakub: "Dominicains" Mektebi.
Cizire: "Dominicains" Mektebi.
"Pères de la Présentation" Mektebi.

Fransa Elçiliği'ne bağlı okullarla ilgili yukarıdaki liste Elçilik tarafından kontrol edilmiş ve bu listede yeralmayan iki okulun daha ilavesi için Hariciye Nezareti'ne başvurulmuştur. Bunlar;

- Ortaköy'de Monsieur "Alberti" Mektebi
Gelibolu'da "Assomptionistes" Mektebi'dir.⁸⁹

Bu son bilgi ile, Osmanlı topraklarında çeşitli hıristıyan tarikatlarına ait olup Fransa'ya bağlı fakat Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmamış olan 259 dolayında okul açılmıştır. 1 de dersane söz konusudur. Bu okulların vilayetlere ve ait oldukları dinsel gruplara göre dağılımları aşağıda Tablo 1'de görülmektedir. Buna göre, 58 okul ile İstanbul ve çevresi başta gelirken 30 okul ile Suriye, 29 okul ile Beyrut, 23 okul ile Kudüs-ü Şerif Sancağı, 17 okul ile İzmir, 18 okul ile Halep ve 10 okul ile Selanik vilayeti onu izlemektedir. Sözkonusu okulların tarikatlara göre dağılımına baktığımızda ise, 28 okula sahip Frères de la Doctrine Chrétienne ilk sırada yerilirken, 26 okul ile Franciscains, 25 okul ile As-

89. BOA,DUİT, 70/3-1;13.11; Fransız Elçiliği'nin Hariciye Nezareti'ne 5 Teşrin-i sani 1901 tarihli yazısı.

TABLO 1
OSMANLI TOPRAKLARINDA AÇILMIŞ OLUP 1901'DE MEŞRUIYET
KAZANAN FRANSIZ OKULLARI

VİLAYET	Deiraudet	Bağdad	Bingazi	Basra	Yemen	Trablusgarb	Musul	Beyrut	Suriye	Diyarbakır	Mamuratü'l	Aziz	Haleb	Trabzon	Erzurum	Van	İzmir	Cezair-i	Bahri Sehid	Adana	Ankara	Sivas	Manastır	Hüdavendigâr	Konya	Selânik	Edirne	Kudüs-ti	Serif Saucaklı	Toplam
Dame-de-Sion	2																2											2	6	
Doctrine																														
ChrEtienne	6							6						1	1		6	2								1		4	28	
Imaculêe																														
Conceptione	2														1															3
Charité	4							4	2								7						1	1		5			24	
Lazaristes	3								2								1			1			1			3			11	
Cours	2																													2
Conventuel	3																										2		5	
Capucins	6							1	2	3	2						1			2							3		17	
Assomption	14																					3		3	2		3		25	
Dominicains	2						3									3												1	9	
St. Joseph	1	1					1						2						1	1	1							5	13	
St. Pierre	1																											1	2	
Maristes	2													1				1											4	
Jésuites							1	4					1						1	1	4								12	
Des Velates	1																							1					2	
Géorgiens	3																													3
Chantre	2																													2
Carmes		1	1				1																							3
St. Antoine	1																													1
Apparition						1	3				1	2						1	1								2		11	
Marianistes						1																								1
Nazareth							5																							5
Salésiens							1																					2	3	
Présentations		1				3										1														5
St. Famille							1												1											2
Maryamates								5																						5
Terapistes																			1									1	2	
Resurrectionistes																											1			1
Père Blanc																												1		1
Alberti	1																													1
Ticaret																										1				1
Jesus et Marie													1																	1
Franciscain	1	1	1				2	1	2	3	11							1										3	26	
Kız ve Erkek Mektebi								16																						16
Tıbbiye Mektebi							1																							1
St. Denise							1																							1
Mekteb-i İhtidai	1																													1
Olivier							1																							1
Kilise Mektebi																	1						1							2
TOPLAM	58	2	2	1	1	2	6	29	30	4	6	18	4	2	4	17	6	8	3	8	3	8	2	6	2	10	6	22	239	

somptions, 24 okul ile Soeurs de Charité, 17 okul ile Capucins, 12 okul ile Jésuites, 11 okul ile Saint-Joseph de l'Apparition, 11 okul ile Lazaristes ve yine ve 9 okul ile de Dominicains tarikatı onu izlemektedir. Diğer tarikatlar da tabloda görüleceği gibi daha az sayıda okula sahiptir.

2.b. Din, Sağlık, Hayır vs. Kurumları

Okullar dışında diğer kurumlara gelince, Fransa tarafından Osmanlı Devleti'nce resmen onaylanması istenen Fransa Sefareti'ne bağlı manastır ve kiliselerle hayır kurumları da şunlardır⁹⁰;

Dersaadet

Pangaltı: Metropolidhane "Santa Esprit" Manastır ve Kilisesi.

"Dame-de-Sion" Manastırı.

"Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.

"Artijyan" Manastır ve Hastanesi.

Feriköy: "Hopital de la Paix" Hastanesi.

"İmmaculée Conception de Soeurs Jésuitiennes" Manastırı.

"Pères des Jesuitiens" Manastır ve Kilisesi.

"Petites Soeurs des Pauvres" Hastanesi.

"Saint-Jean Chyrsostome de Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.

90. BOA, DUIT, 70/3-1; 2 Mumaralı Melfuf; "Hükümet-i seniye melfuf cedvelde muharrer olan ve Fransa tabiyeti veya himayesi altında bulunan kilise ve mabedlerle hastane ve fukaraya mahsus muayenehane ve eytamhanelerin ve darülacezelerle müessesat-i sairinin mevcudiyet-i kanunîyesini tasdik buyurur ve işbu müessesatın emlak vergisinden muaf olduklarını beyan eyler.

Atiye memalik-i şahanede yeniden bu yolda bir müessese tesisi mevzu-u bahs olduğu takdirde Fransa Sefareti Müdür veya Müdirenin isim ve sıfatlarını ve müessesenin maksad-ı tesisini Hariciye Nezaret-i Celilesi'ne resmen ihbar edecektir. İşbu ihbarın vukuu tarihinden itibaren iki ay müddet zarfında Bab-ı ali esbab-ı mucibesiyile Sefaret'e tahriren beyan-ı itiraz etmediği takdirde müessese-i mezkurenin küşadına ve serbesti-i muamelatına bihakk-ı müsaade olunmuş olacak ve işbu müessese emlak vergisinden muaf bulunacaktır.

Muahedat ve mukavelat-ı meriye ile heyet-ı ruhaniyeye ifa olunan ve muafiyet-ı rüsumiye müessesat-ı mezkure hakkında sarahaten ibka olunmuştur."

- Beyoğlu: Taksim Hastanesi.
 Bursa Sokağı'nda "Soeurs de Charité" Manastırı.
 "Sainte-Pulcherie de Lazariste" Manastırı.
 Taksim'de "Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.
 "Saint Michel de Frères de la doctrine chrétienne" Manastırı.
 "Saint Antoine de Frère Mineur Conventuel" Manastır ve Kilisesi.
 "Saint Louis de Père Capucin" Manastır ve Kilisesi.
 "Saint de Frères Franciscains" Manastırı.
 "Sainte Elisabeth de Soeurs Franciscainnes" Manastırı.
 Hastagâna bakan "Soeurs Franciscainnes" Manastır ve Eytamhanesi.
 Çukurbostan'da "Saint-Joseph des Soeurs de Charité" Manastır ve Eytamhanesi.
 Papasköprü'deki "Saint-Joseph de Pères Géorgiens" Manastırı.
 Ağahamam Sokağı'nda "Pères Jésuites" Manastırı.
 Kabristan Sokağı'nda "Union Française".
- Galata: Perşembe Pazarı'nda "Saint-Pierre" Manastır ve Kilisesi.
 "Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.
 "Saint-Benoit de Lazaristes" Manastırı.
 "Providence des Soeur de la Charité" Manastır ve Eytamhaneleri ve fukaraya mahsus Muayenehaneleri
- Kumkapı: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastır ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
 "Soeurs Oblates Augustines de l'Assomption" Manastır ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
- Yedikule: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastır ve Kilisesi.

- "Soeurs Oblates Augustines de l'Assomption" Manastır ve Kilisesi.
- Büyükdere: "Frères Mineurs Conventuels" Manastır ve Kilisesi.
- Bebek: "Soeurs de la Charité" Manastır ve Eytamhanesi.
- Makriköy: "Pères Dominicains" Manastır ve Kilisesi.
"Soeurs Dominicaines" Manastırı.
"Frères Maristes" Manastırı.
"Oblates de l'Assomption" Manastırı ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
- Ayastefanos: "Pères Capucines" Manastır ve Kilisesi Latin Mezarlığı.
- Fenerbahçe: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastırı.
"Soeurs Augustines de l'Assomption" Manastır ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
- Kadıköy: "Pères Assomptionistes" "Calcédoine" Kilisesi.
"Frère de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.
"Dame-de- Sion" Manastır ve Eytamhanesi.
"Carmelites" Manastırı.
"Pères Capucines" Manastırı.
"Augustines de l'Assomption" Manastırı.
"Immaculée Conception de Lourdes des Soeurs georgiennes" Manastırı.
- Haydarpaşa: "Soeurs Oblates de l'Assomption" Manastırı ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
- Üsküdar: "Immaculée Conception des Frères Maristes" Manastırı.
"Soeurs de la Charité" Manastırı ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
- İzmid: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastırı.
- Beykoz: "Frères Mineurs Conventuels" Kilisesi ve Manastırı.

Biga Sancağı

Çanakkale: Katolik Kilisesi ve Rahiphanesi.
"Soeurs Géorgiennes" Manastırı.

Bingazi Sancağı

Bingazi: "Pères Franciscains" Manastır ve Kilisesi.
"Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırıyla
fukaraya mahsus Muayenehanesi.
"Pères Franciscains" Manastırıyla bunlara ait Mü-
essesesi-i Ziraiye.

Kudüs-ü Şerif Sancağı

Kudüs-ü Şerif Latin Patrikhanesi; Pères franciscains de Terre Sa-
inte.
"Kazanove" Manastır ve Eytamhanesi; "Pères
Franciscains de Terre-Sainte."
"Saint Sauveur" Manastırı; "Pères Franciscains de
Terre -Sainte".
"El Kamame" Manastırı; "Pères Franciscains de
Terre-Sainte".
Beytüllahm: Manastır; "Pères Franciscains de Terre-Sainte".
Ayn-ı kerim: Manastır; "Pères Franciscains de Terre-Sainte".
Ramle: Manastır ve Eytamhanesi; "Pères Franciscains de
Terre-Sainte".
Emmaus: Manastır; "Pères Franciscains de Terre-Sainte".
Beytüllahm: "Grotte Vollet" nam Mağara.
"Saint-Joseph" Hanesi.
"David" Sarmıcı.
"Saint-Jean Dans la Montagne":
"La Nativité de Saint-Jean-Baptiste" Kilisesi.
"Visitation de la Vierge" Kilisesi.
"Grotte de Désert" nam Mağara.
Emmaus: Mabed.
Ramelin: "Saint-Nikodem" Kilisesi.
Nasıra: "İnvantion (?)" Mabedi.

- "Saint-Joseph" Hanesiyle Destgahı.
"La table A manger" Kilisesi.
"Fremur (?)" Kilisesi.
- Yafa: "Saint Jean" Kilisesi.
- Yafa: "Paro Vasiyal (?)" Kilisesi; "Franciscains de Terre-Sainte" rahiblerine aittir.
Manastır; "Franciscains de Terre-Sainte" rahiblerine aittir.
"Terre-Sainte" Hastanesi; "Franciscains de Terre-Sainte" rahiblerine aittir.
- Elatrom(?): "Terapiste (?)"lere aid manastırla müessese-i Ziraie.
Arz-ı Filistin'deki Maabid.
- Kudüs-ü Şerif: Kamame Kilisesi'nde vaki;
"Chapelle Crucifiement".
"Notre-dame- des Saintes de l'Or"(?) İbadetgahı.
"Saint-Marie Madeline" İbadetgahı.
"Apparition de la Madone" İbadetgahı.
"La Colonne" İbadetgahı.
"Inventions de la Saint-Croix" İbadetgahı.
"La Pierre de l'onction".
Kamame Kilisesi kenarında vaki;
"Chapelle de France".
"Flagellation".
"Colonne de la Sentence".
"Cinquième Station de Chemin de la Croix".
- Kudüs-ü Şerif: "Sainte Anne des Pères Blanc" Kilisesi.
- Beytüllahm: "Carmelites" Manastırı.
- Kudüs-ü Şerif: "Carmelites" lere ait "Pater" Kilisesi mahalli ile müstemilatından bulunan arazi.
"Pères Dominicains" lere aid "Saint-Etienne" Kilisesiyle Manastırı.

- "Saint-Louis" Hastanesi: "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition"lara aid.
- Beytüllahm: Manastır: "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition"lara aid.
- Ramle: Manastır ve fukaraya mahsus Muayenehane: "Soeurs de Saint Joseph de l'Apparition"lara aid.
- Kudüs-ü Şerif: Manastır:
"Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition"lara aid.
- Yafa: "Saint Louis" Hastanesi "Soeurs de Saint-Joseph de l'Apparition"lara aid.
- Beytüllahm: "Frères de Sacré-Coeur de Bethern" (?) Kilisesi.
- Kudüs-ü Şerif: Hastahane "Soeurs de la Charité"lere aid.
- Beytüllahm: Hastahane "Soeurs de la Charité"lere aid.
- Kudüs-ü Şerif: "Notre-dame- de France Assomptioniste" Misafirhanesi.
- Kudüs-ü Şerif: "Dame-de-Sion" Manastırı.
- Akka: "Dame-de-Sion" Manastırı.
- Ebu Guş(?): "Bénédictins Français de la Primitife Observance" rahiplerine aid "Saint Jérémie" Kilisesi ve Manastırı.
- Kudüs-ü Şerif: "Soeurs Clarisses" Manastırı.
- Kudüs-ü Şerif: "Soeurs Bénédictines" Manastırı.
- Kudüs-ü Şerif: "Soeurs de Marie Réparatrice" Manastırı.
- Beytullahm kurbunda vaki Ortas(?): "Filles Notre-Dame-de-Jardin" Manastırı ve Kilisesi.
- Kitsemalin(?): Bağce.
"Grotte de l'Agonie" nam Mağara.
Merkad-i Hazret-i Meryem.
- Deyri Galili: "Dominyos Klevit" Mabedi.
- Silvee: "Père Prophite İsaï" (?) Mağara.
- Bet faje: Mabed.
- Bet hani: "Sainte Marthe" Hanesi.
"Simon Loliro" Hanesi.

- Beytullahm: "Basilique de la Grotte" nam mabedde vaki:
"La Saint Karj (?)" (diğer mezahiple müşterektir).
"L'Adoration des Nage" İbadetgahı.
"De Saint-Joseph" İbadetgahı.
"Saint İnnocent" Mezarı.
"Saint Ozip" Mezarı.
"Oratoire de Saint-Jérôme".
- Nâaym(?): "La résurrection de fils de la Veuve" Kilisesi.
- Sefuri: "Père Yoachim d'Anne" Kilisesi.
- Kana: Mabed.
"Apôtres Saint-Barthélemy" Hanesi.
- Mont-Tabor: "Transfiguration" Mabedi.
- Taberiya: "Saint-Pierre Apôtre" Kilisesi.
- Kafarnaum: Kilise.

Edirne Vilayeti

- Edirne ve Karaağaç: "Frères Mineurs Conventuels" nam rahiplere
aid iki kilise ile iki manastır.
"Pères Ressurrectionistes" Manastır ve Kilisesi.
"Oblates de l'Assomption" lara aid iki manastırla
bir hastahane.
"Pères Assomptionistes"lere aid manastırla kilise.
- Dedeağaç: "Mineurs conventuels" Manastır ve Kilisesi.
- Gelibolu: "Aksomptionistes" lere aid manastır.
Fransız Kabristanı.

Selanik Vilayeti

- Selanik: "Lazaristes" Kilisesi.
"Lazaristes" Manastırıyla ihtiyarlara mahsus Ace-
zehane ve Kilise.
"Soeurs de Charité" lere aid Manastırla Hastahane
ve fukaraya mahsus Muayenehanesi.
"Frères de la doctrine Chrétienne" Manastırı.
- Kalamaki: "Soeurs de Charité"lere aid Manastırla Eytamhane.

Zeytinlik: "Lazaristes"lere mahsus Ruhban Mektebi ile Manastırı.

"Soeurs de Charité"lere aid Manastırla etfale mahsus Hayrathane ve Eytamhane.

Polyorçe (Gevgili): "Soeurs Eucharistin"lere aid Manastırla Eytamhane ve Numune Çiftliği.

Kilikye (Gevgili): "Soeurs de Charité"lere mahsus Manastırla Eytamhane.

Kokosen: "Soeurs de Charité"lere aid Manastır.

Kavala: "Lazaristes" Manastırıyla Kilisesi.

Manastır Vilayeti

Manastır: "Lazaristes" Manastırıyla Kilisesi.

"Soeurs de Charité"lere mahsus Manastır.

Hüdavendigâr Vilayeti

Bursa: "Soeurs de Charité"lere mahsus Manastırla Kilise ve fukaraya mahsus Muayenehane ile Dikimhane, Eytamhane ve Hastahane.

"Assomptionistes"lere mahsus Manastır.

Eskişehir: "Assomptionistes"lere mahsus Manastır.

"Soeurs Oblates de l'Assomption" Manastırı.

Aydın Vilayeti

İzmir: Piskoposhane.

"Saint-Polycarpe" Mabed ve Kilisesi.

"Sacré-Coeur de Lazaristes" Manastır ve Kilisesi.

"Saint-Jean" Mabed ve Kilisesi.

"Dominicain à la Pointe" rahiplerine mahsus Manastır.

Göztepe Kilise ve Mabedi.

Kordelyo Kilise ve Mabedi.

Buca Kilise ve Mabedi.

"Dame-de-Sion" Manastırı.

"Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.

Buca'da "Pères de Capucins" Manastırı.

"Lazarette de Saint Rouge(?)" nam Fransız Hanesiyle müştemilatı.

"La Providence de Charité" Manastırı.

Birunabad'da "Filles de la Charité" Manastırı.

Kula'da "Filles de la Charité" Manastırı.

Buca'da "Filles de la Charité" Manastırı.

Göztepe'de "Filles de la Charité" Manastırı.

Kordelyo'da "Dame-de-Sion" Manastırı.

Aydın: "Filles de la Charité" Manastırı.

Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti

Rodos: "Frères de la Doctrine Chrétienne da Kandiya(?)" Manastırı.

"Saint Jean-Baptiste de Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.

"Franciscains" rahiplarına aid Manastır ve Kilise ve müştemilatı.

"Franciscains" rahiplarına aid Manastır ve müştemilatı.

Sakız: "Soeurs de Saint-Joseph" Manastırı.

"Saint Nicolas" Kilisesiyle müştemilatı.

"Immaculée Conception" Kilisesiyle müştemilatı.

Eskalara'da "Saint Jean-Baptiste" Kilisesiyle müştemilatı.

Eskalara'da "Saint-Félix" Manastırı.

Talaros: "Saint Isidore" Kilisesiyle müştemilatı.

Kambos: "Saint-Marie de l'Assomption" Kilisesiyle müştemilatı.

Midilli: Latin Kilisesi.

"Frères Maristes" İere aid Manastır.

Van Vilayeti

Van: "Dominicains" Manastırıyla Kilise ve Eytamhanesi.

"Soeurs"ler Manastırıyla Eytamhanesi.

Hıristiyan Kabristanı.

Bitlis Vilayeti

- Siird: "Dominicains" Manastırı ve Eytamhanesi.
 "Soeurs de la Presentation" Manastırıyla Eytamhanesi.
 Diyarbakır ve Mamuret'ül Aziz Vilayetleri
- Diyarbakır: "Pères Capucins" Manastırıyla Kilisesi.
 "Soeurs Franciscainnes" Manastırı.
- Mardin: "Pères Capucins" Manastır ve Kilisesi.
 "Soeurs Franciscainnes" Manastırı.
- Malatya: "Pères Capucins" Manastır ve Kilisesi.
 "Soeurs Franciscainnes" Manastırı.
- Mezraa: "Pères Capucins" Manastırıyla Kilisesi.
 "Soeurs Franciscainnes" Manastırıyla Eytamhanesi.
- Harput: "Pères Capucins" Manastırıyla Kilisesi.
 "Soeurs Franciscainnes" Manastırı.

Beyrut Vilayeti⁹¹

- Beyrut: "Pères Capucins"lere aid Kilise ve Manastır.
 "Pères Franciscains" lere aid Müessesese.
 "Pères Jésuites" Manastırları.
 "Lazaristes" Manastırı.
 "Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırları.
 "Filles de la Charité" Manastırıyla Hastahane ve Eytamhanesi.
 "Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırı.
 Karantinahane civarında "Filles de la Charité" Manastırı.
 "Dame-de-Nazareth" Manastırı.
 "Soeurs de la Saint Famille" Manastırı.
- Res'i Beyrut: "Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.
 "Filles de la Charité" Manastırı.

91. Defter'de bazı kurumların bulunduğu yerler konusunda bir karışıklık gözlenmektedir. Örneğin Beyrut Vilayeti iki başlık altında verilmiştir. Bir kaç yerin de hangi vilayete ait olduğu karıştırılmıştır. Bunlar, sayısal değerler düşünülerek, Okulların konu alan 1 Numaralı Defter'deki plana uygun olarak belirtilmiştir.

- Sayda: "Pères Franciscains" Kilisesiyle Manastırı.
"Pères Jésuites" Manastırı.
"Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırı.
- Sur: "Pères Franciscains" Kilisesiyle Manastırı.
"Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırı.
- Trabluşşam: "Filles de la Charité" Manastırıyla Eytamhane ve Hastanesi.
"Lazaristes" Manastırı.
"Pères Franciscains de Terre-Sainte" lere aid iki Manastırla Kilise.
"Carmes" Manastırı.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırları.
- Kubayat: "Carmes" Manastırı.
- Hayfa: "Des Carmes de Mont Carmel" Manastırı.
"Carmes" Manastırıyla "Daru Vasiyal (?)" Kilisesi.
"Dame de Nazareth" Manastırı.
"Filles de la Charité" Manastırıyla Hastanesi.
"Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.
"Carmelites" Manastırı.
- Akka: "Franciscains" Manastırıyla "Daru Vasiyal(?)" Kilisesi.
"Carmes" Kilisesi.
"Dame de Nazareth" Manastırı.
- Aramyamen(?): Latin Kilisesi.
- Kerk: Latin Kilisesi.
- Mavabiya: Latin Kilisesi.
- Bucukköy: "Pères Franciscains" Manastırı.
- İskenderun: İki kilise ile müstemilatı.
"Carmes" Manastırı.
"Soeur de Saint Joseph" Manastırı.

Suriye Vilayeti

- Şam: "Pères Franciscains" Manastır ve Kilisesi.

- "Analin(?)" Kilisesi.
 "Lazaristes" Manastır ve Kilisesi.
 "Lazaristes"lerin "Hamtasalya" nam Manastırı.
 "Filles de la charité" Manastırıyla fukaraya mahsus Muayenehanesi.
 "Filles de la charité" Manastırı (sahrada).
 "Pères Jésuites" Manastırı.
 Taberiye: "Pères Franciscains" Manastırı.
 Lazkiye: "Pères Franciscains" Kilise ve Manastırı.
 Hama: "Mar -Elyan" Katolik Manastırı.
 Baalbek: "Mar Yamat" Manastırı.
 Re's-i Baalbek: "Mar-Yamat" Manastırı.
 Kasâe(?): "Mar Yamat" Manastırı.
 Aclun: Latin Kilisesi.
 Hum Aclun: Latin Kilise ve Mabedi.
 Ucara: Latin Kilisesi.
 Salat(?): Latin Manastır ve Kilisesi.
 Fahar: Latin Kilisesi.
 "Mar Yamat" Manastırı.
 Tebük: "Pères Jésuites" Manastırı.
 Yabrund: "Pères Jésuites" Manastırı.
 "Mar Yamat" Manastırı.
 İsmail (Bekaa): "Pères Jésuites" rahiblerinin Manastırıyla Mü-
 essese-i Ziraiyesi.

Haleb Vilayeti

- Haleb: Kilise ve Mabed.
 "Pères Franciscains" Manastırıyla müştemilatı.
 "Lazaristes" Manastırıyla Kiliseleri.
 "Pères Jésuites" Manastırıyla Kilisesi.
 "Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırılarıyla Eytamhaneleri ve fukaraya mahsus Muayenehaneleri.

- Ayntab: "Pères Franciscains" Manastırıyla Kilisesi ve fu-
karaya mahsus Muayenehanesi.
"Soeurs Franciscainnes" Manastırı.
Kaynabık(?): "Pères Franciscains" Manastırı.
Kasab: "Pères Franciscains" Manastırı.
Antakya: "Pères Capucins" Manastır ve Kilisesi.
Kuderbeğ(?): "Pères Capucins" Manastır ve Kilisesi.
Urfa: "Pères Franciscains" Manastır ve Kilisesi.
"Soeurs Franciscainnes" Manastırı.
Maraş: "Franciscains" Manastır ve Kilisesi.
Mucuk Deresi: "Franciscains" Manastırı.

Konya Vilayeti

- Konya: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastırı.
"Soeurs Oblates de l'Assomption" Manastırı.

Adana Vilayeti

- Adana: "Pères Jésuites" Manastırı.
"Soeurs de Saint-Joseph de Lyon" Manastırı.
Akpes(?): "Lazaristes" Manastırı.
Şekle(?): "Terapist (?)" Manastırı.
Mersin: "Pères Capucins" Manastırı.
"Soeur Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırı.
Tarsus: "Pères Capucins" Manastırı.
"Soeurs de la Sainte-Famille" Manastırı.

Ankara Vilayeti

- Ankara: "Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.
Kayseriye: "Pères Jésuites" Manastırı.
"Dame de Saint-Joseph de Lyon" Manastırı.

Kastamonu Vilayeti

- Zonguldak: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastırı.
"Soeurs Oblates de l'Assomption" Manastırı.
Sultanşehri: "Pères Augustins de l'Assomption" Manastırı.
Sinob: "Pères Capucins" Kilisesi.
Fransız Kabristanı.

Sivas Vilayeti

- Sivas: "Pères Jésuites" Manastır ve Kilisesi.
 "Soeurs Saint Joseph" Manastırıyla müstemilatı.
- Tokad: "Pères Jésuites" Manastır.
 "Soeurs de l'Assomption" Manastır.
- Amasya: "Pères Jésuites" Manastır.
 "Soeurs de l'Assomption" Manastır.
- Merzifon: "Pères Jésuites" Manastır.
 "Soeurs de l'Assomption" Manastır.

Trabzon Vilayeti

- Trabzon: "Pères Capucins" Manastırıyla Kilisesi.
 "Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastır.
 "Soeur de Saint Joseph" Manastır.
- Samsun: "Frères Maristes de Lyon" Manastır.
 "Soeurs de Saint-Joseph" Manastır.
 "Pères Capucins" Manastır ve Kilisesi.

Erzurum Vilayeti

- Erzurum: "Pères Capucins" Manastırıyla Kilisesi.
 "Frères de la Doctrine Chrétienne" Kilisesi.

Beyrut Vilayeti

- Sayda: "Pères Jésuites" Manastır.
- Humus: "Pères Jésuites" Manastır.
- Mareskri(?): "Lazaristes"lerin Müessesesi-i Ziraiyeleriyle Manastır.
- Şifaömr: "Dame de Nazareth" Manastır.
- Nasriye: "Pères Fransiscains" Manastırıyla Hastahane ve Kilisesi.
 "Safaris", "Naum", "Kana" ve "Saint-Jean" Kiliseleri.
 "Mont Tabor" Manastır.
 "Dame de Nazareth" Manastır.
 "Clarisse" Manastır.

"Frères Saint-Jean de Dieu" Hastanesi.

"Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırıyla
Hastanesi.

"Filles de la Charité" Hastanesi.

"Pères Salésiens" Manastırı.

"Frères de la Doctrine Chrétienne" Manastırı.

Musul Vilayeti

Musul: Papa Vekilliği ve Büyük Kilise.

"Dominicains" Manastırı.

"Soeurs de la Presentation" Kilisesiyle Müştemilatı.

Nelkef: "Soeurs de la Presentation" Manastırı.

Mar Yakub: "Dominicains" Manastırı.

Cizre: "Dominicains" Manastırı.

"Soeurs de la Presentation" Manastırı.

Bağdad Vilayeti

Bağdad: Latin Piskoposhanesi.

"Carmes" Manastırıyla Kilise ve Misafirhanesi.

"Soeurs de la Presentation" Manastırıyla Ace-
zehanesi ve müştemilatı.

Basra Vilayeti

Basra: "De Carmes" Manastır ve Kilisesi.

Yemen Vilayeti

Hadida: "Soeurs Franciscainnes"lere aid Manastırla Kilise
ve müştemilatı.

Hıristiyan Kabristanı.

Trablugarb Vilayeti

Trablusgarb: "Pères Marianistes" Manastırı.

"Pères Franciscains" Manastırıyla Kilisesi.

"Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition" Manastırı.

Homs: "Pères Franciscains" Manastırı.

Beyoğlu / 2 Teşrin-i sani 1901".

Fransız Elçiliği tarafından, kuruluşların listesi kontrol edilmiş ve burada Urfa'dakilere ilişkin olarak, Manastır ile Kilise'nin "Franciscains" rahiplerine değil "Capucin"lere aid olduğu⁹² şeklinde bir düzeltme yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda fiilen varolup izinsiz bulunan söz-konusu Fransız kurumlarına baktığımızda yaklaşık 477 kurum söz konusudur. Bunların en önemli kısmını çeşitli tarikatlara(misyonlara) ait manastır ve kiliseler oluşturmaktadır.(Bkz.Tablo 2) Buna göre açılmış olan manastır sayısı, "manastırları" şeklindeki belirtmeler en az iki manastır olarak hesaplandığında 254'dür. Bunların vilayetlere göre dağılımına bakılacak olursa 47 manastır ile Dersaadet başta gelirken onu 48 manastır ile Beyrut izlemektedir. Ardından 21 manastır ile Kudüs-ü Şerif Sancağı, 18 manastır ile Suriye, 15 manastır ile Halep, 12 manastır ile Aydın, 10 manastır ile Diyarbakır ve Mamurat'ül Aziz ve yine 10 manastır ile Selanik vilayeti izlemektedir. Kiliselere gelince, "kiliseleri" şeklindeki belirtmelerden iki kilise anlaşıldığında, 107 kilise söz konusu olup bunların önemli bir kısmı belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu kiliselerin 17'si Kudüs-ü Şerif Sancağı'nda, 17'si Beyrut'ta, 12'si İstanbul ve çevresinde, 9'u Halep, 9'u Suriye, 6'sı Aydın, 7'si Cezair-i Bahr-i Sefid ve 5'i de Edirne vilayetinde yer almaktadır. Diğer vilayetlerde de daha az sayıda da olmakla birlikte kiliseler inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kiliseleri Eytamhane, Hastane, Muayenehane, Mabed, İbadetgah, zirai kurumlar ve Mezarlıklar izlemektedir. Yaklaşık 22 Eytamhaneden 6'sı Dersaadet'te, 4'ü Selanik'te bulunmaktadır. 19 Hastanenin ise 7'si Beyrut'ta, 5'i Kudüs-ü Şerif Sancağı'nda, 4'ü ise Dersaadet'te, bulunmaktadır. 16 Muayenehaneden ise 8'i Dersaadet'de ve 3'ü de Halep'tedir. 14 Mabedin 8'i Kudüs-ü Şerif Sancağı'nda iken 5'i Aydın Vilayetindedir. 7 İbadetgahın ise 7'si de Kudüs-ü Şerif Sancağı'ndadır. 1'i Nümune Çiftliği olmak üzere 4 zirai kurum söz konusudur. 7 mezarlığın ise 3'ü Kudüs-ü Şerif Sancağı'nda iken diğerleri çeşitli vilayetlere dağılmış bulunmaktadır.

92. BOA, DÜİT 70/3-1;13.11; Fransız Elçiliği'nin 5 Teşrin-i sani 1901 tarihli yazısı.

İzmid Sancağı

İzmid "Assomptionistes" Kilisesi

Mamuratü'l Aziz Vilayeti

Malatya "Capucins" Kilisesi ile Hastanesi Mekteb ve Manastırı

Koylak? "Capucins" Kilisesi ile Mekteb ve Manastırı

Begümbaşan? "Capucins" Kilisesi ile Manastırı

Hısınk "Capucins" Kilisesi ile Manastırı

Sursuri "Capucins" Kilisesi ile Manastırı

Haleb Vilayeti

Haleb "Soeurs de Charité" Hastanesi

"Kuderbeğ(Gavurbey?) Capucin" Kilisesi ile iki Mekteb

Kaynabık(?) Franciscains" Kilisesi

Yenicekale "Franciscains" Kilisesi

Mucuk Deresi "Franciscains" Kilisesi

Döngöle "Franciscains" Kilisesi

Maraş "Franciscains" Manastırı

Kudüs-ü Şerif Sancağı

Kudüs-ü Şerif "Bénédictins" Ruhban Mektebi

Beyrut Vilayeti

Beyrut "Soeurs de Charité" Eytam Mektebi

Nasıra "Carmelites" Manastırı

Nasıra "Salesiens" Eytam Mektebi

Nasıra "Frère de la doctrine chrétienne" Mektebi

Suriye Vilayeti

Şam "Soeurs de Charité" Hastanesi

Saniyen, Fransa tabiyeti veya himayesi altında bulunub icra-yı ayine mahsus olan emakin veya mekabirin inşasıyla tevsi veya tamiri maddeleri mevzu-u bahs olduğu takdirde Sefaret icra olunacak inşaatın planını Hariciye Nezaret-i Celilesine ibraz edecek ve bu inşatdan maksad ne olduğunu bildirecektir. İşbu ihbarın vukuu tarihinden itibaren iki ay müddet zarfında Bab-ı ali esbab-ı mucibesiyile Sefaret'e tahriren beyan-ı itiraz etmediği takdirde salif-ül beyan inşaat ve tevsiat veya tağmirata bihakkın müsaade olunmuş nazarıyla bakılacak ve alakadar olan müessesenin tevsiat-ı cedidesi resmen tasdik edilmiş hükmünde bulunacaktır."

Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti

Niziros? "Franciscains" Kilisesi

Manastır Vilayeti

Manastır Kabristan

Trablusgarb Vilayeti

Hams "Franciscains" Manastır ve Kilisesi

Derne "Franciscains" Kilisesi

Yemen Vilayeti

Cidide "Soeurs Franciscainnes" Manastırı, Kabristan

Edirne Vilayeti

Dedeğaç "Frère Mineurs Conventuels" Kilisesi

Fransız Elçiliği inşa, genişletme ve tamiri Fransa Sefareti tarafından talep olunan kurumların adlarının yer aldığı listeye aşağıdaki yerlerin de eklenmesini istemiştir⁹⁴. Bunlar, İzmir Punta'da "Dominicains" Kilisesi ve Nasıra Kazanvare'de "Franciscains" Hastanesi olup tekrar inşası istenmektedir.

4. SONUÇ

Fransa'nın, Osmanlı topraklarında tarihi oldukça gerilere giden ve özellikle 19.yüzyılda hızlı bir şekilde artan, sayıca yabana atılmayacak önemli bir kurumsal potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu kurumlar, Fransa'nın izlediği Doğu politikasının ürünüdür ve yine aynı zamanda bu politika doğrultusunda onları sonuna kadar kullanmıştır. Çünkü Fransa, Osmanlı topraklarında bulunan çeşitli topluluklar üzerindeki etkisini daha sonra da sürdürmeye çalışmıştır.

Dolayısıyla bütün bunlar, Fransa'nın yeni politikalarının oluşturulmasında da etkili olacaktır. Ancak Doğu politikasında önce İngiltere ile uzlaşması gerekecektir. Bu da özellikle 1904'te iki ülkenin bir anlaşma imzalamaları sonucunda gelişmeleri özellikle Or-

94. BOA, DUIT 70/3-1;13.11;Fransız Elçiliği'nin 5 Teşrin-i sani 1901 tarihli yazısı.

tadoğu bölgesinin iki ülke arasında çıkarları doğrultusunda paylaşılması anlaşmalarına ve uygulamalarına götürecektir.

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi 1901 yılında Fransız çıkarlarına ilişkin isteklerin tümüyle kabul edildiği görülmektedir. Osmanlı Hükümeti, böylece Fransız istekleri kabul edilmiş olduğundan, artık iki ülkenin resmi ilişkilerini "iade edebilmeleri" yani düzeltilebilmeleri konusunda Fransız Hükümeti'nin İstanbul'daki elçiliğine talimat vermesine bir engel kalmadığını belirtir.⁹⁵ Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun izlediği denge politikasının da yavaş yavaş sonuna yaklaşıldığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Batılı devletlerin dayatmalarıyla karşı karşıya olup elde etmiş oldukları imtiyazlarla güçlenmiş olan bu devletlere, yeni tavizler vermek durumunda kalmaktaydı.

95. BOA, DÜİT 70/3-1;13-2.